

Zmiany w chaosie

Międzynarodowe
Dni Messiaena

12.01. — 15.01.2023
Magazyn festiwalowy

Miejsce Pamięci STALAG VIII A

OFERTA EDUKACYJNA

MEETINGPOINT MEMORY MESSIAEN
STOWARZYSZENIE NA RZECZ PAMIĘCI,
EDUKACJI I KULTURY

**Nasza nowa oferta edukacyjna
jest już dostępna na stronie:**

www.meetingpoint-memory-messiaen.eu/pl/oferta-edukacyjna

Międzynarodowe Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec 2023

Karnet festiwalowy

Na wszystkie wydarzenia (oprócz niedzielnego brunchu 15.01.22)

normalny **350 zł**

Program ramowy

Oprowadzanie

normalny **20 zł**

Spacer filozoficzno-spirytualny

normalny **20 zł**

Taksówka **12 zł**

Koncerty

Quatuor pour la fin du temps (O. Messiaen)
i **Quatuor pour l'Aurore des Temps** (C. van Lunen)

normalny **80 zł**

Wolność dzięki zmieniającej się chwili

normalny **70 zł**

Wir dźwięków w wędrówce przez wieki

normalny **70 zł**

Ci, którzy ratują się pieśnią

normalny **70 zł**

Obdarz nas pokojem

normalny **70 zł**

Czwartek, 12.01.

18⁰⁰ OTWARCIE FESTIWALU: **Przemowa powitalna** ■ Prof. dr Peter Oliver Loew

na zakończenie **poczęstunek dla zaproszonych gości**

Forum Kultury Synagoga Görlitz

20⁰⁰ KONCERT: **Wir dźwięków w wędrówce przez wieki** ■ Filip Presseisen (organy), Mi-Seon Kim (sopran), Denny Wilke (organy), Christian Kühne (organy)

na zakończenie **Dyskusja panelowa z uczniem Messiaena, Thomasem Danielem Schlee**

Katedra św. Jakuba

Piątek, 13.01.

17⁰⁰ OPROWADZANIE: **Miejsce Pamięci Stalag VIII A** ■ Prof. dr Rolf Karbaum

**Europejskie Centrum Pamięć,
Edukacja, Kultura**

18⁰⁰ OTWARCIE WYSTAWY: **Muzyka w okupowanej Polsce 1939-1945** ■ Frank Harders-Wuthenow (moderator)

**Europejskie Centrum Pamięć,
Edukacja, Kultura**

20⁰⁰ KONCERT PIEŚNI: **Ci, którzy ratują się pieśnią** ■ Ania Vegry (sopran), Katarzyna Wasiak (fortepian), Frank Harders-Wuthenow (moderator)

**Europejskie Centrum Pamięć,
Edukacja, Kultura**

WSZYSTKIE DANE BEZ GWARANCJI. AKTUALNY STAN
PROGRAMU ZNAJDUJE SIĘ TUTAJ:
WWW.PL.MESSIAEN-TAGE.EU/PROGRAM-2023

Sobota, 14.01.

10⁰⁰ DYSKUSJA PANELOWA: **Praca przymusowa w miastach - wpływ na przemiany życia codziennego** ■ Daniel Breutmann, Isabel Panek

Rabryka - Werk1

12⁰⁰ SPACER FILOZOFICZNO-SPIRITUALNY: **Wędrówka przez Görlitz-Zgorzelec - jak Böhme i Messiaen pojmowali świat** ■ Johannes Schäfer, Samuel Wagner

Od domu Jakoba Böhme do Europejskiego Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura

15⁰⁰ DYSKUSJA PANELOWA: **Mistyka i przyroda - jak Böhme i Messiaen pojmowali świat** ■ Thomas Isermann, Thomas Daniel Schlee, prof. dr Stefan Keym, Frank Seibel (moderator)

Dom Jakoba Böhme

17⁰⁰ DYSKUSJA PANELOWA: **Życie nad Nysą** ■ Agnieszka Bormann, Hanna Ilnicka, Lothar Quinkenstein, Lukas Rietzschel, Justyna David (moderatorka)

Rabryka - Werk1

20⁰⁰ KONCERT CHÓRALNY: **Obdarz nas pokojem** ■ zespół Europa Chor Akademie, Tobias Brommann (organ), Jan Hoffmann (dyrygent)

Kreuzkirche, Görlitz

Niedziela, 15.01.

10⁰⁰ **Msza św.** z kazaniem na temat „przemian w chaosie” i muzyką organową Messiaena ■ Wikariusz generalny dr Alfred Hoffmann, kantor Thomas Seyda

Katedra św. Jakuba

11³⁰ **Niedzielny brunch** ■ z zespołem festiwalowym i gośćmi
Uwaga: bilet festiwalowy nie zawiera ceny brunchu

Restauracja Villatoro w Zgorzelcu

13⁰⁰ OPROWADZANIE: **Miejsce Pamięci Stalag VIII A** ■ Kinga Hartmann-Wóycicka, Alexandra Grochowski

Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura

14³⁰ KONCERT: **Wolność dzięki zmieniającej się chwili** ■ Pierre-Laurent Aimard (fortepian) na zakończenie **rozmowa z Pierre-Laurent Aimardem** i **prof. dr. Stefanem Keymem** (moderator)

Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura

17⁰⁰ KONCERT: **Olivier Messiaen i Camille van Lunen: Quatuor pour la fin du temps - Quatuor pour l'Aurore des Temps / Kwartet na koniec czasu - Kwartet na początek czasu** ■ Broken Frames Syndicate

na zakończenie: **dyskusja panelowa z Camille van Lunen**

Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura

Taksówki

Wymagana rezerwacja drogą mailową:
music@meetingpointmm.eu

Na wydarzenia odbywające się w Europejskim Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura w Zgorzelcu można dojechać taksówką po dokonaniu wcześniejszej rezerwacji. Szczegółowe informacje dot. godzin odjazdów oraz przystanków można znaleźć na stronie Międzynarodowych Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec 2023:

WWW.PL.MESSIAEN-TAGE.EU

Miejsca wydarzeń

Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura
Koźlice 1, Zgorzelec

Dom Jakuba Böhme
ul. Daszyńskiego 12, Zgorzelec

Katedra św. Jakuba
Jakobuskirche 4, Görlitz

Kreuzkirche Görlitz
Erich-Mühsam-Straße 1, Görlitz

Forum Kultury Synagoga Görlitz
Otto-Müller-Straße, Görlitz

Rabryka - Werk I
Conrad-Schiedt-Straße 23, Görlitz

Kawiarnia festiwalowa

Art Goreliz
Weberstraße 9/10, Görlitz

Bar festiwalowy

Horschel Restaurant
Untermarkt 1, Görlitz

Redakcja

„Zmiany w chaosie”

Od koncertu w namiocie do dzisiaj **10**
Refleksja dot. 15 lat pracy
na rzecz pamięci

Akord organowy Oliviera Messiaena... **14**
Przemyślenia prof. Petera Olivera Loewa

Przemiana – Chaos **16**
Praca na rzecz pamięci w kontekście czasu

Ⓜ **Koncert:**
Wir dźwięków w wędrówce przez wieki

**Olivier Messiaen
we wspomnieniach**

Sztuka upamiętniania **26**
Meetingpoint Memory Messiaen
i Dni Messiaena

Ⓜ **Koncert:**
Quatuor pour la fin du temps
Kwartet na koniec czasu (O. Messiaen)
Quatuor pour la l'Aurore des Temps
Kwartet na początek czasu (C. van Lunen)

Ⓜ **Koncert:** **38**
Wolność dzięki zmieniającej się chwili

8 Niewola i represje

Oprowadzania, spacer, dyskusje: **48**
Zmiany i transformacje w Zgorzelcu i Görlitz

Obóz jeniecki Stalag VIII A **50**
Wprowadzenie historyczne

Ⓜ **Koncert:** **52**
Ci, którzy ratują się pieśnią

Ⓜ **Wystawa:** **59**
Muzyka w okupowanej Polsce 1939-1945

**20 Polsko-niemiecka praca
na rzecz pamięci**

Uchronić od zapomnienia **62**
Praca Meetingpoint Memory Messiaen

Ⓜ **Koncert:** **66**
Obdarz nas pokojem

Impressum **76**

AKTUALNE INFORMACJE NA TEMAT FESTIWALU ORAZ
TERMINY WYDARZEŃ DOSTĘPNE SĄ NA STRONIE:
WWW.PL.MESSIAEN-TAGE.EU/PROGRAMM-2023

Słowo wstępne

Taki chaos zdarzał się rzadko. Najpierw kryzys spowodowany koronawirusem przez tygodnie i miesiące rozkładał wszystkie dziedziny życia codziennego. Następnie atak Rosji na Ukrainę wstrząsnął całym światowym porządkiem i zburzył wyobrażenie o świecie milionów ludzi. Jest taki rysunek, który z dużą dozą gorzkiego humoru trafia w sedno: dwa gołąbki pokoju, matka i ojciec, siedzą na kanapie. Do pokoju wchodzi z walizką ich syn i mówi „idę do wojska”.

Można zwariować, kiedy rzeczy, które uważaliśmy za pewne, zaczynają się chwiać. Chyba że postrzegaliśmy dotychczasowy porządek jako kruchy i niepewny. Albo nie do zniesienia. Wtedy pozostaje ucieczka – albo lot – w przestworza. Eskapizm?

Ucieczka od świata to określenie, którym Olivier Messiaen i jego dzieła były i są często opatrywane. Czyż nie żąda się od nas pracy nad ulepszeniem świata, zamiast prób wymigiwania się od związanego z tym wysiłku?

Właśnie w najtrudniejszych momentach staje się jasne, jak bardzo ludzie tęsknią za wytchnieniem od zmartwień tego świata. Ta tęsknota jest tak stara jak ludzkość. W Biblii odzwierciedla się to szczególnie w Apokalipsie św. Jana. Olivier Messiaen w ciężkich czasach swojego życia inspirował się tą wizją nadziei

i stworzył swój *Kwartet na koniec czasu* w dużej części w obozie jenieckim w Stalagu VIII A w Görlitz-Moys, gdzie 15.01.1941 roku, w towarzystwie trzech francuskich współjenców wykonał go po raz pierwszy.

Pojęcie eskapizmu ma zdecydowanie negatywną konotację: jako ucieczka od „tu i teraz”, od społecznych, kulturowych i ekonomicznych przymusów i ograniczeń. Ucieczka kontra rebelia. W tej sprzeczności można zobaczyć, jak bardzo rozchodziły się poglądy Messiaena z rozpowszechnionym społecznie krytycznym duchem czasu pierwszych wojennych dekad.

Dla Messiaena, głęboko religijnego katolika, odwrócenie się od świata nie było tylko zwykłą ucieczką dokądkolwiek, a już na pewno nie w konsumpcję czy przyjemności. Tę ucieczkę od zewnętrznych okoliczności należy rozumieć jako konkretne poszukiwania źródeł siły i wolności duszy.

W tym sensie można tłumaczyć medytacyjne zamknięcie się w sobie Messiaena jako subtelną formę oporu i szukania ratunku. Jego muzyka bada niejako złożoność ludzkiej egzystencji – a przez to jej zdolność do przemian.

Wojna i niewola wyrrywają ludzi z ich społecznych ról w zawodzie, rodzinie, wśród przyjaciół i narzucają im konfrontację z samym sobą: kim jestem bez mojego statusu społecznego, mojego kulturalnego środowiska i ojczyzny?

W takich ekstremalnych sytuacjach ludzie mogą się odnaleźć na nowo lub wymyślić. Przemiany są potrzebne i w najlepszym przypadku możliwe.

Chaos wywołuje przemiany. A jednak pozostaje tęsknota za tym, co znane, co do tej pory człowieka prowadziło. To dotyczy także *Międzynarodowych Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec*. W latach 2008–2020 corocznie wykonywano w historycznym miejscu *Kwartet na koniec czasu* Oliviera Messiaena w rocznicę jego prawykonania. Zawsze 15 stycznia. Od roku 2017 ten pojedynczy koncert jest częścią wydarzeń trwających kilka dni.

Ale pandemia zarządziła dwuletnią przerwę. Program festiwalowy na rok 2021 uwzględniał tematycznie tę sytuację mottem: „Lęk i nadzieja”. Powstał bogaty, ciekawy program, którego ostatecznie nie można było usłyszeć, ale można było o nim przeczytać! Magazyn festiwalowy, który miał być przysłowiową kropką nad „i” przemienił się w jedyne danie główne. Więcej nic nie było. A może jednak? W październiku 2022 roku mogliśmy wysłuchać Güntera Baby Sommera wraz z Johannesem Endersem i Steffenem Gaitzschem i ich jазzową adaptację *Kwartetu na koniec czasu* Oliviera Messiaena zaprezentowaną w Europejskim Centrum na terenie dawnego stalagu.

„Przemiany w chaosie” jako motyw przewodni *Międzynarodowych Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec* w roku

2023 jest programową próbą zmiany perspektywy. Chaos jest rozumiany jako wyzwanie i szansa, a przemiana, jako pole decyzji i wygrana.

Muzyka może szczególnie uwi-
docznić różnorodność przemian – nie
tylko przez rozumienie rozpoznawal-
nych i znanych motywów, ale także
przede wszystkim przez intuicyjne
estetyczne działanie. W naszych kon-
certach przypominamy właśnie o naj-
wyższym celu dzieła Messiaena, o po-
tężnym i bezpośrednim oddziaływa-
niu muzyki.

Koncerty oferują niezapomniane
momenty w pełnym spektrum mię-
dzy dynamicznymi ekscesami a pra-
wie całkowitym rytmicznym bezru-
chem. W ten sposób unoszą się, krążą
i płyną motywy szczególnie inten-
sywnie podczas koncertu organo-
wego między utworami Johanna
Sebastiana Bacha, Messiaena i jego
uczniów oraz inspirowanych przez
nich muzyków.

Camille van Lunen transferując
Kwartet Messiaena w inne ponad-
czasowe fenomeny i procesy świata
przyrody, pozwala nam je usłyszeć.

Pierre-Laurent Aimard, podob-
nie jak Messiaen, celebrytuje w swoim
recitalu fortepianowym chwilę współ-
czesnego upadku. Robi to wprawdzie
bardzo kompleksowo, ale rozwija
także dobitnie odczuwalną najmoc-
niejszą intensywność medytacyjną.
W tym samym nastroju koncert
chóralny w stylu różnych europej-
skich kompozytorów nawołuje o po-
kój.

Koncert pieśni oddaje scenę wirtu-
ozerii kompozycyjnej artystów, któ-
rzy w różny sposób zostali zmuszeni
do emigracji z Polski i nagłej zmiany
życia. Wyrazem ich przeżyć jest ich
muzyka.

Przemiany w wirze muzycznego
rauszu zostaną dopełnione akcentem
historycznym i dzisiejszym dotyczą-
cym miasta Görlitz-Zgorzelec, jego
przemian i wpływów na wcześniej-
sze generacje i na nas. Będziemy mo-
gli doświadczyć, jak świat mistyczny
stanie się namacalnym, inspirując
się rozważaniami Messiaena i gö-
rlitzkiego teozofa, Jakoba Böhmego.
Chcielibyśmy porozmawiać o tym, ja-
kie przemiany zauważyliśmy w mi-
nionych latach, jakie dostrzegamy te-
raz i jakich byśmy sobie życzyli.

Mamy nadzieję, że *Międzynaro-
dowe Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec*
2023 wraz z treścią tego magazynu
będą dla Państwa źródłem inspiracji.

Samuel Wagner, kierownik arty-
styczny *Międzynarodowych Dni*
Messiaena Görlitz-Zgorzelec

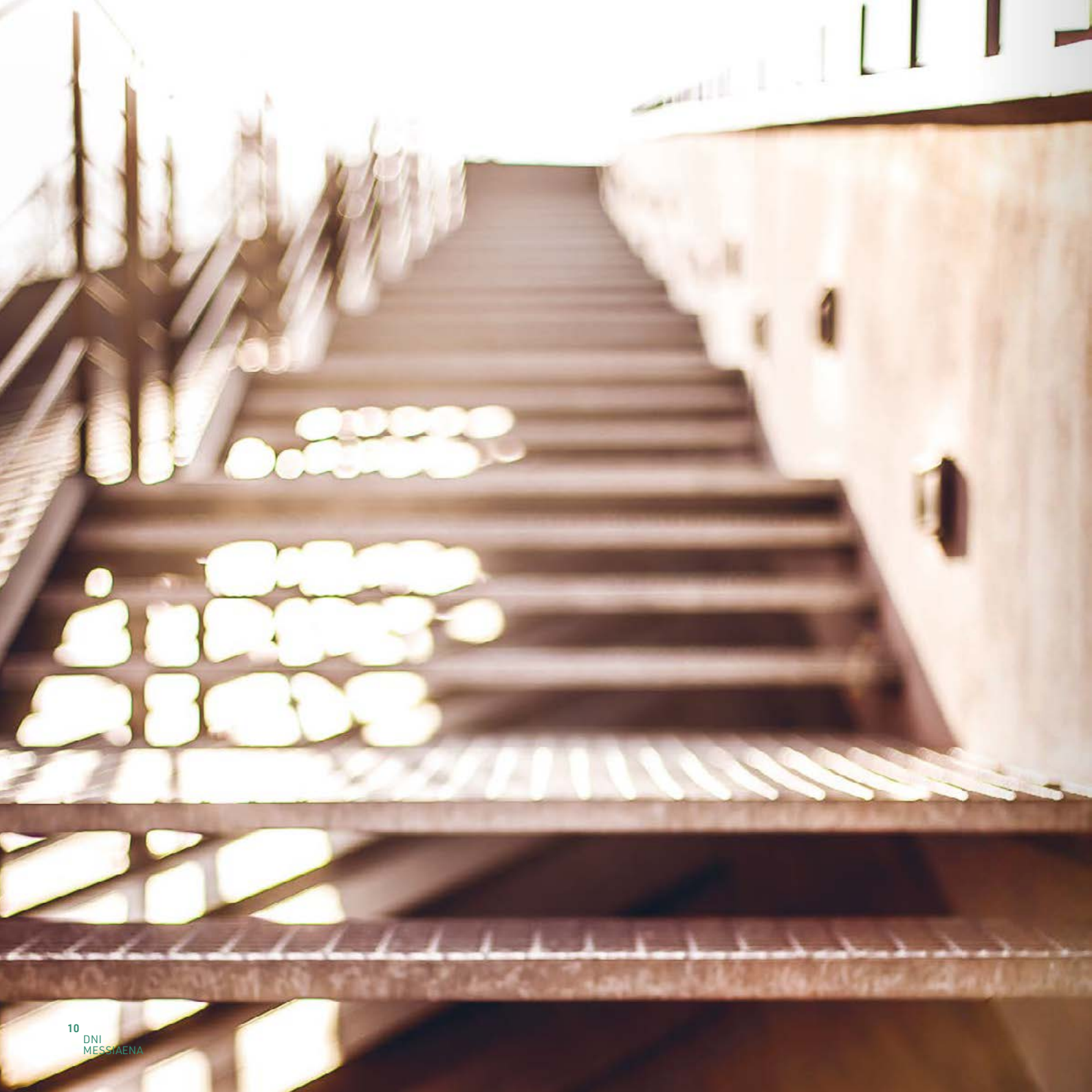
Frank Seibel, prezes *Meetingpoint*
Memory Messiaen e. V.

Frank Seibel

Samuel Wagner

Od koncertu w namiocie do dzisiaj: 15 lat pracy na rzecz pamięci

Kilka tygodni temu świętowaliśmy piętnastolecie powstania *Meetingpoint Memory Messiaen e.V.* oraz 15 lat pracy upamiętniającej niemiecki obóz jeniecki Stalag VIII A w Görlitz, w którym w latach 1939–1945 przebywało 120 000 jeńców wojennych z całego świata. Ponad 10 000 z nich nigdy nie wróciło do domu.

Dziwnie się czułam, kiedy przygotowywaliśmy się do jubileuszu. Uroczystość w miejscu pamięci właśnie teraz, w tym czasie, kiedy rosyjskie wojska stawiają obozy jenieckie na zajętych terenach Ukrainy, gdzie młodzi mężczyźni i kobiety są przetrzymywani wbrew własnej woli, a także zabijani – wbrew wszystkim regułom wojny – na skutek ataków dronów i bombardowań.

Jeszcze do niedawna uważaliśmy, że czas wojen, przynajmniej w naszej szerokości geograficznej, czas obozów jenieckich, mordowania ludności cywilnej, mamy już za sobą. Rzeczywistość okazała się okrutna, a poczucie bezpieczeństwa zwodnicze.

Nasza praca na rzecz upamiętnienia tragicznych wydarzeń II wojny światowej i losów jej bezpośrednich ofiar – jeńców wojennych – nabrała nagle nowego wymiaru. Należy nie tylko pamiętać i mówić o przeszłości, ale także aktywnie angażować się w bieżące wydarzenia i zajmować konkretne stanowisko.

I tak kilka miesięcy temu patrzyliśmy wstecz na owoce pracy, którą wykonaliśmy w celu uchronienia od zapomnienia ofiar II wojny światowej oraz na to, co to wszystko dla nas jako Polaków, Niemców, Europejczyków znaczy.

Piętnaście lat temu Albrecht Goetze, założyciel naszego stowarzyszenia, pojechał z młodymi ludźmi z różnych krajów europejskich rowerami do lasu, tuż za Zgorzelcem. Poznał tam Romana Zgłobickiego, nauczyciela historii ze Zgorzelca, który postanowił nie dopuścić do zapomnienia o okrutnej historii Stalagu i jego jeńców. Razem poprowadzili pierwsze spotkanie młodzieży, które teraz nazywamy Worcation i które jest czymś więcej, niż zwykłym spotkaniem. Albrecht Goetze był przekonany, że poprzez media, sztukę i muzykę ludzie, zwłaszcza młodzi, mogą więcej i bardziej zrozumieć to, co wydaje się tak odległe - a co najważniejsze, również czerpać wewnętrzną siłę, aby stać się odpowiedzialnym i aktywnym obywatelem naszego społeczeństwa.

Drugi filar naszej pracy również rozpoczął się 15 lat temu, kiedy to w 2006 roku odbył się pierwszy tzw. „koncert w namiocie”. Mnie samej dane było współorganizować ostatni koncert w tym formacie w 2014 roku. Był to pierwszy koncert bez obecności Albrechta Goetze,

jak również z innego powodu początek nowego etapu naszej pracy. Już nazajutrz, 16 stycznia, po rozebraniu namiotu, na teren Stalagu wjechały koparki, żeby wykonać wykopy pod fundamenty pod Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura.

W ramach polsko-niemieckiej współpracy udało się stworzyć dla miejsca pamięci konstrukcję zewnętrzną i dach. Nastąpiła także reorganizacja wewnętrznej struktury naszej organizacji oraz współpracy z partnerem - Fundacją Pamięć, Edukacja, Kultura.

Koncert w namiocie stał się koncertem styczniowym z historycznym programem ramowym, a Międzynarodowe Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec stały się festiwalem muzyki współczesnej, który tak mocno, jak nigdy dotąd zharmonizował się treściowo z tym historycznym miejscem, jego problemami i pamięcią w kontekście europejskim.

Wspólnie udało nam się również zapełnić dom zwiedzającymi, szerzej rozwinąć kontakty z rodzinami jeńców wojennych, a przede wszystkim zmodernizować edukację historyczno-polityczną kolejnych pokoleń i dalej ją pogłębiać, co w moim osobistym odczuciu jest naszym najważniejszym zadaniem. Nasza nowa oferta edukacyjna – notabene nasze dziecko czasów Coronny – jest dostępna

od połowy 2022 roku i została bardzo dobrze odebrana przez użytkowników. W ciągu trzech miesięcy przyjęliśmy ponad 20 grup szkolnych. Aktualnie szkolimy młodych dorosłych, którzy razem z nami będą się opiekować kolejnymi grupami.

W trakcie przygotowań do rocznicy stało się także bardzo jasne, jak mało jeszcze informacji posiadamy o samym Stalagu VIII A. Z ponad 120 tysięcy jeńców wojennych, którzy zostali zarejestrowani w obozie i wcieleni do pracy przymusowej w całym regionie, znamy dziś tylko nieco ponad 100 nazwisk. Prace archeologiczne na zlecenie naszego partnera – Fundacji Pamięć, Edukacja, Kultura, badania terenu przy użyciu najnowocześniejszej technologii pozwoliły nam na nowo spojrzeć na strukturę obozu. Dzięki temu weszliśmy w posiadanie modeli 3D, które możemy wykorzystywać w naszych dalszych działaniach. Prace badawcze w różnych archiwach wzbogaciły nasz przewodnik multimedialny wydany w 2022 roku oraz nowe tablice informacyjne, które będą ustawione na terenie byłego stalagu.

Kiedy więc powraca wspomnienie przygotowań do jubileuszu, a wraz z nim myśl, że historia zatoczyła ogromne koło, staje się jasne, że wszystko, co zostało osiągnięte, to tylko niewielka część tego, co jeszcze przed nami.

Przerażenie i zaniepokojenie spowodowane obecnymi wydarzeniami staramy się przekształcić w we-

wnętrzną siłę do kontynuowania naszej pracy, której waga i znaczenie chyba nigdy nie były tak wielkie, jak dziś.

W tym duchu życzę Państwu, naszym partnerom, towarzyszą i sympatykom, festiwalu pełnego głębokich wrażeń.

Alexandra Grochowski

Kierowniczka biura *Meetingpoint
Memory Messiaen e.V.*

CZWARTEK

12.01.

18⁰⁰

**Forum Kul-
tury Synagoga
Görlitz**

- Prof. dr Peter Oliver Loew
- Przemowa powitalna. Refleksje na temat przemian w chaosie.

Akord organowy Oliviera Messiaena...

Prof. dr Peter Oliver Loew

Kto w kwietniowych czy majowych tygodniach roku 1945 przemierzał Dolny Śląsk lub Wschodnią Brandenburgię, ten znalazł się w prawdziwym chaosie: kraj, przez który właśnie przeszła wojna – uciekający ludzie, ludzie cierpiący. Żałoba, poszukiwania i rozpoczynanie wszystkiego od nowa. Utracić ojczyznę, opłakiwać ją, szukać nowej – to właśnie były doświadczenia całego pokolenia w Europie, gdzie by nie spojrzeć. Dokąd doprowadzi chaos wojny i czasu powojennego oraz czy nastanie jeszcze coś takiego, jak porządek?

Teraz zdaje się, że porządek panuje od dawna. Warstwy i historie pamięci i zapomnienia pokryły chaos, jeden dźwięk na drugim. Ugniatamy historię. Ugniatamy to, o czym pamiętamy i nadajemy temu nową formę. Gлина tej ziemi, glina tych wszystkich dźwięków wszystko to w sobie mieści: pamięć i przełom. Chaos wyzwala, niszczy to, co było. Jednak bez pamięci nie może powstać nic nowego, a mianowicie - przemiana.

Kto w styczniowych tygodniach roku 2023 przemierzać będzie krainy po obu stronach Nysy, ten będzie wędrować w czasie, kiedy wstrzymu-

jemy oddech. Żadnych ptasich głosów. Strach i przerażenie zatrważająco blisko. Co przyniesie przemiana? Czy Niemcy rozumieją jeszcze Polaków? A Polacy Niemców? Jaki jest nasz stosunek do Ukrainy, Rosji, czy każdej innej strefy, gdzie znany nam porządek nie istnieje, gdzie przemoc zniszczyła to, co stare – ale może tworzy coś nowego?

Akord organowy Oliviera Messiaena... z niewiadomym zakończeniem, ale nadzieją, że na końcu wyjdzie znowu słońce!

Peter Oliver Loew

po raz pierwszy przyjechał do Polski w wieku 22 lat. Przeżycia, jakich doznaje gość z Niemiec Zachodnich, który nic nie wie o drugim największym sąsiedzie swojego kraju, skłaniają go do poświęcenia życia zawodowego Polsce. Po studiach z zakresu historii, slawistyki oraz ekonomii mieszka kilka lat w Gdańsku i broni doktoratu na temat historii tego miasta. Od 2019 roku jest kierownikiem Niemieckiego Instytutu Spraw Polski w Darmstadtzie, w którym pracuje już od roku 2002. Loew prowadzi wykłady jako profesor honorowy na Uniwersytecie Technicznym w Darmstadtzie, zajmując się historią i teraźniejszością stosunków polsko-niemieckich. Od czasu do czasu zajmuje się tłumaczeniami z języka polskiego.

PRZEMIANY W CHAOSIE

Przemiana — Chaos

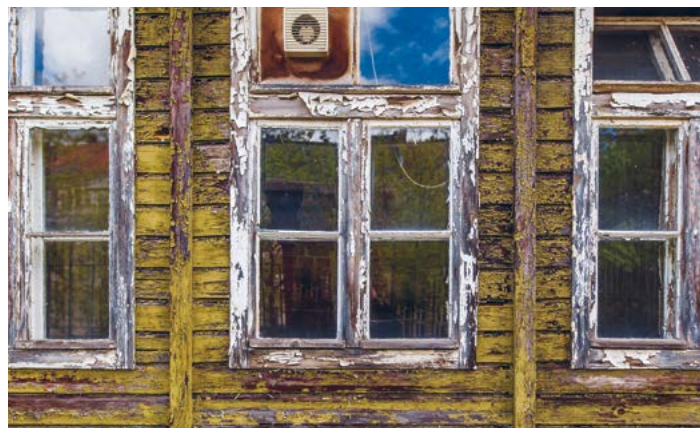
Kinga Hartmann-Wóycicka, prezes *Fundacji Pamięć, Edukacja, Kultura*

Czemu służy pamięć? O czym chcemy pamiętać, a co wkładamy do szuflady niepamięci? Dlaczego po 77 latach od zakończenia wojny pamięć o niej nadal wywołuje silne napięcia między Polakami a Niemcami? Dlaczego Polacy z uporem mówią o zniszczonej w 1944 r. w bestialski sposób Warszawie, która już nigdy nie odzyska swoich przez wieki budowanych zabytków, gromadzonych księgozbiorów, dzieł sztuki.

Jak pamiętać i o czym? Co uszanować, a o czym można zapomnieć. Czyja pamięć, i o czym, jest ważna? Czy ta rodzinna, osobista czy ta społeczna całych narodów. Pamięć indywidualna tak często różni się od tej, którą pielęgnujemy i opisujemy w podręcznikach do nauki historii.

Jakże często w ostatnich dziesięcioleciach zewsząd słychać było głosy: „było, minęło, patrzmy w przyszłość, pamięć o wojnie nikomu nie służy”. Na ludzi, którzy uporczywie powtarzali, że przecież może się jeszcze zdarzyć wojenny kataklizm, że na nasz europejski pokój trzeba dmuchać jak na bezbronne niemowlę, że o demokrację trzeba dbać i być jej patronem, patrzono niejednokrotnie jak na dziwaków, którzy uparli się wprowadzać smętne strofy niechcianej poezji w nurt spokojnego i bezpiecznego życia.

Moje pokolenie miało związek z wojną poprzez opowieści rodzinne, poprzez krajobraz ruin polskich miast i setki zapalonych zniczy przed tablicami informującymi o ulicznych egzekucjach. W drodze do szkoły mijaliśmy te miejsca, należały do krajobrazu naszego dzieciństwa. Liczby poległych, daty, zdawały się być anonimowe, niemalże księżycowe. Były dla wtajemniczonych, do których pokolenia powojenne już nie należały. Czy chcieliśmy o tym wszystkim wiedzieć, iść z ciężarem barbarzyństwa wojny przez życie? Nie, nie chcieliśmy. Ale z obowiązku wobec tych, których już nie było, nieśliśmy ten przekaz kolejnemu pokoleniu, tak często słysząc od naszych dzieci słowa znicierpliwienia. Przecież wszystko miało być

już dobrze, tragedia wojny miała już nas, obywateli zjednoczonej Europy, nigdy nie dotyczyć.

Wojny toczyły się gdzie indziej. Afganistan był tak daleko, nie słyszeliśmy huku bomb spadających w Iraku, nie słyszeliśmy krzyku dzieci w Aleppo, oglądaliśmy obrazy wojen w telewizji, pijąc herbatę.

A hydra nienawiści zbliżała się do nas krok po kroku, coraz częściej pokazując swoje straszne zamiary. W 2015 roku przez Morze Śródziemne płynęły do nas po lepsze życie tysiące uchodźców z zagrożonej potworną nędzą i wojnami Afryki. Część uciekinierów pozostała na zawsze w morskiej otchłani, część nadal koczuje w wybranych miejscach, w nieludzkich obozowych warunkach.

Europa zaczęła się po raz kolejny dzielić na tych, którzy pomagają i na tych, którzy nie chcą u siebie obcych. Niektórzy już wtedy zaczęli budować mury i zasieki, niektórzy zaczęli strzelać do tych, którzy chcieli naruszyć ich narodową przestrzeń. Pojawił się na tym, zdawałoby się spokojnym i bezpiecznym kontynencie, chaos. Przyniósł ze sobą protesty, demonstracje, rozwijały się ksenofobiczne ruchy i poglądy. Europa powoli i z trudnością łapała oddech w nowej sytuacji.

I wtedy ze straszliwej puszkii Pandory wypełzył nowy przeciwnik. Straszny wirus, który zabrał życie milionom ludzi, miliony zamknął w domach, uniemożliwił pójście do szkoły uczniom, sparaliżował życie uniwersytetów, zachwiał stabilnością finansową i gospodarczą społeczeństw wielu krajów. Wywołał demony niewiedzy

i uprzedzeń; szerzące się teorie spiskowe znalazły swoich wyznawców w milionach ludzi. Internet zaczął być okrutnym narzędziem wojny informacyjnej.

Pojęcie wojny informacyjnej zaczęło się coraz częściej pojawiać w dyskusjach i analizach. Internet stał się instrumentem do manipulacji milionów ludzi. Nie pomagały i dotąd nie pomagają apele, że Internet jest również bronią, a chaos sterowany tą drogą może spowodować ogromne napięcia w społeczeństwach i m.in. zachwiać demokracją.

A potem nadszedł ten lutowy dzień 2022 r. Rosyjskie samoloty rozpoczęły bombardowanie ukraińskich miast i wsi, czołgi ruszyły na podbój niepodległego kraju. Dyktator na Kremlu zaczął głosić teorię, że w ten sposób denazyfikuje Ukraińców, którzy według niego nie są osobnym narodem tylko częścią jego imperium.

Świat ponownie wstrzymał oddech. Tu i ówdzie rozległy się głosy o niebezpieczeństwie wojny atomowej. Dzień po dniu, noc po nocy docierały do nas nowe komunikaty o poległych, o zbrodniach na cywilnej ludności, torturach i gwałtach, płonących szkołach i szpitalach, domach mieszkalnych i obiektach kultury oraz cerkwiach. Miliony ludzi zostało zmuszonych do ucieczki z ich własnych domów. Ponad 7 milionów obywateli Ukrainy, głównie kobiet i dzieci, w pierwszych miesiącach wojny opuściło swoją ojczyznę. Specjalne transporty, pociągi, autobusy, poszukiwanie zaginionych, rozdzierające serce sceny towarzyszyły naszemu życiu. Już nie spaliśmy spokojnie. Obrazy z frontu, mistyczna obrona Mariupola, żołnierze pułku Azow, którzy w niewyobrażalnych warunkach wypełniali rozkaz „obronić”.

Aby dusza chciała zamieszkać w ciele,
należy ofiarować mu coś dobrego.

Winston Churchill

Do zobaczenia w Zuckerwerk & Rebensaft

Obermarkt 8, 02826 Görlitz, 03581-402974, www.zuckerwerkundrebensaft.de
poniedziałek - piątek 10:00 - 18:00 sobota 10:00 - 13:00

W naszym warsztacie rozkoszy czekają na Ciebie:

- ✓ Pyszne trunki
- ✓ Słodkie przysmaki
- ✓ Rękodzieło

Serdecznie zapraszamy!

REKLAMA

A potem ci, którzy przeżyli, szli do rosyjskiej niewoli, wsiedali do podstawionych autobusów, które wiozły ich w nieznaną. Znowu historia zataczała swoje straszliwe koło. Znowu wstrzymaliśmy oddech. Znowu zaczęliśmy stawiać sobie pytanie, co robić, jak pomóc, jak przeciwdziałać zbrodni wojny.

Pracując i działając w tym miejscu, na terenie byłego obozu jenieckiego, w którym dziesiątki tysięcy żołnierzy – synów, ojców, mężów – przetrzymywano wbrew ich woli, zmuszano do życia za drutami, i do pracy na rzecz wroga, wykorzystywano do realizacji własnych celów, mamy do spełnienia szczególnie obowiązek wobec społeczeństwa, w którym żyjemy. Obowiązek ostrzeżenia, uwrażliwienia, uporczywego przekazu pamięci o tym, co niesie ze sobą wojna i do czego może doprowadzić szaleństwo dyktatury.

Mamy obowiązek sprzeciwu wobec niepamięci!

Kinga Hartmann-Wóycicka

prezes *Fundacji Pamięć, Edukacja, Kultura*

KONCERT

CZWARTEK

12.01.

20⁰⁰

Katedra św. Jakuba

- **Filip Presseisen**,
organy
  - **Mi-Seon Kim**,
sopran
  - **Denny Wilke**,
organy
  - **Christian Kühne**,
organy
- na zakończenie
rozmowa z uczniem
Messiaena,
Thomasem
Danielem Schlee

A photograph of the interior of a Gothic cathedral, likely St. James' Cathedral in Wrocław. The scene is bathed in a deep blue light, highlighting the intricate stone architecture, including tall piers and pointed arches. A large organ is visible on an upper level. In the foreground, the dark wooden pews of the nave are visible, with a few people seated in the distance. The overall atmosphere is solemn and historical.

**Wir dźwięków
w wędrówce
przez wieki**

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Schlussfuge aus der „Kunst der Fuge“:
„Fuga a 3 soggetti” (BWV 1080:19) - *Ostatnia fuga ze „Sztuki fugi”*: „Fuga a 3 soggetti”, na zakończenie **improwizacja w specyficznej skali Messiaena**

Olivier Messiaen (1908-1992)

Diptyque: essai sur la vie terrestre et l'éternité bienheureuse (1930) - Dyptyk: o ziemskim życiu i świętej wieczności

Karlheinz Stockhausen (1928-2007)

wybór z **Tierkreis** (1974 / 75) - *Zodiak*

Krzysztof Penderecki (1933-2020)

Agnus Dei (1981) z **Polskiego Requiem**,
 w transkrypcji na organy Oskara Gottlieba Blarra

Thomas Daniel Schlee (1957)

Dwa psalmy na organy op. 74 (2008/2010)

- I. Sicut ros Hermon
 - *Jak rosa Hermonu*, Ps. 133
- II. Si sumpsero pennas auroræ
 - *Gdybym wzięł skrzydła jutrzeńki*, Ps. 139

MODY-FIKACJE, albo: KRYZYS I NADZIEJA

Koncert otwierający Dni Messiaena 2023: „Przemiany w chaosie”
Anna Schürmer

Organy są określane jako ‚król instrumentów’; ich potężny oddech jest kojarzony z boskością – a przez to z czymś potężnym, napełniającym trwogą. Dlatego organy mogą służyć jako przestrzeń rezonansowa dla okresów niepewności, podobnie, jak Międzynarodowe Dni Messiaena Görlitz-Zgorzelec 2023 skłaniają do refleksji nad aktualnymi, jak również historycznymi czasami kryzysu. „Przemiany w chaosie” wywołują także asocjacje społeczno-estetyczne: systemy totalitarne zarzucały dźwiękom i atonalności „chaos w muzyce” typowy dla emancypującej się awangardy – w tym Olivierowi Messiaenowi. W czasach narodowego socjalizmu, kiedy krytyka oznaczała zagrożenie dla życia, a „chaos w muzyce” był stawiany na równi ze „zwyrodnieniem”, i twórcom groziło wygnanie, więzienie lub jeszcze coś gorszego. Fakt, że Messiaen spędził czas niewoli w Stalagu VIII A w Görlitz, sprawia, że festiwal w tym mieście granicznym jest dzisiaj symbolicznym miejscem nadziei i przezwyciężaniu kryzysu.

Organy są na ogół kojarzone z muzyką kościelną od czasów gregoriańskich po barok. Pełnia ich brzmienia została wydobyta dopiero w czasach moderny. A mianowicie Olivier Messiaen użył wszelkich środków, żeby wydobyć z króla instrumentów całe spektrum dźwięków. Już jako 21-latek skomponował *Diptyque*, który zagrał w 1930 na pierwszym publicznym koncercie na „swoich” paryskich organach w kościele de la Sainte Trinité.

O. Messiaen: *Diptyque* (Katalog nr A38)

Binarność w tytule odzwierciedla się w dwóch częściach, które traktują ten sam temat na dwa różne sposoby: chaos w tonacji molowej określa życie na Ziemi (*la vie terrestre*), gdzie przerywane melodie i przerażająco głębokie tonacje podkreślają niespokojny i bezustannie pędzący ziemski czas. W przytłumiony sposób, w radosnej tonacji durowej rozbrzmiewa natomiast niebiańskie szczęście (*l'éternité bienheureuse*), gdzie płynnie miła dla ucha melodia ponadczasowego piękna – zdolna do pokonania każdego kryzysu.

Messiaen był wielkim nowatorem, nie zrywał jednak radykalnie z przeszłością, ale z niej czerpał w ten sposób, że „modyfikował” tradycję kompozycji organowej sprzed stuleci. Będzie to można usłyszeć podczas koncertu, gdzie fragment końcowej części dzieła Johanna Sebastiana Bacha *Die Kunst der Fuge* zostanie przełamany improwizacją w „specyficznomessiaeńskiej” skali, a następnie przejdzie bezpośrednio w *Diptyque*...

J. S. Bach: Ostatnia fuga z *Die Kunst der Fuge* »Fuga a 3 soggetti« (BWV 1080:19)

Na wstępie rozbrzmiewa prostota i uroczyść wpadającej w ucho melodii. W dalszej części brzmienie przechodzi w majestatycznie rosnącą chromatykę, która po dwóch trzecich się urywa, aby z ciszy zacząć snuć wizję przyszłej muzyki organowej. Ten moment przypieczętował Bach, nie przez przypadek uwieczniając swoimi inicjałami ostatni z trzech krótko przed końcem wprowadzonych tematów, zanim utwór się nagle i we wstrząsający sposób kończy.

Im bardziej Messiaen odwoływał się do przeszłości, tym bardziej przyszłościowe było jego dzieło. Jako nauczyciel miał wpływ na późniejsze pokolenia organistów i kompo-

zytorów. Jednym z jego uczniów był Karlheinz Stockhausen, który zajmował się w swoim utworze *Zodiak* (1974/75) dwunastoma ludzkimi charakterami *Niebieskiego Zwierzyńca*, ujawniając podobnie intensywną, choć inaczej ukształtowaną duchowość jak jego nauczyciel. Stockhausen stworzył kompozycję dla różnych grup instrumentów a wykonawcom i wykonawczyniom dał wolność wyboru pojedynczych fragmentów z cyklu. Będziecie Państwo zaskoczeni, jakie znaki zodiaku będziecie można usłyszeć w wersji na organy i sopran...

K. Stockhausen: fragmenty z *Niebieskiego Zwierzyńca* na organy i sopran

Stockhausen opracował dla każdego zodiaku kompozytorskie studium charakteru, którego centralny motyw powtarza się przynajmniej trzy razy. Rekapitulacje te umożliwiają różnorodność wariacji i nadają skomponowanym osobowościom kompleksowość: dynamika i artykulacja, rytmiczne i melodyjne zmiany są prawdziwym polem do popisu dla ich interpretatorów i interpretatek. Szczególnie dotyczy to organów z ich licznymi rejestrami w duecie z głosem, tym najbardziej ludzkim instrumentem.

Jednym z późniejszych uczniów Oliviera Messiaena jest Thomas Daniel Schlee. Jego *Dwa Psalmi* na organy Op. 74 powstałe w roku 2012 pozwalają odczuć, jak daleko w teraźniejszość sięgają wpływy jego zmarłego w 1992 roku nauczyciela...

T. D. Schlee: *Dwa psalmy* na organy (Op. 74)

»Sicut Ros Hermon« (I) zaczyna się schodzącą linią melodyczną, która osiągnąwszy głęboki punkt organów, rozgałęzia się. Silnie, ale pełne nadziei grzmie ostre dysonanse na przestrzeni multimodalnych harmonii, które łączą się z przynoszącymi pociechę akordami i brzmącą chorałowo codą. »Si sumpsero penas aurorae« (II) rozpoczyna się delikatnymi dźwię-

kami, przewija się pomiędzy lekkimi rejestrami, zanim przejdzie w ostrzejsze akcentowanie. Po chwilowym milczeniu orkiestry dominuje znowu kontemplacyjny charakter przypominający barwy „skrzydeł jutrzeńki”...

Twórczość Oliviera Messiaena, także poza murami szkoły, miała wpływ na dzieła i działania późniejszych generacji. Tak, jak np. na kompozytora i organistę Oskara Gottlieba Blarra, który w 1981, transkrybując na organy *Agnus Dei* z *Polskiego Requiem* Krzysztofa Pendereckiego, inspirował się messiaenowskim pojmowaniem muzyki.

K. Penderecki: *Agnus Dei* (transkrypcja na organy O. G. Blarra)

Ponadczasowa, a jednak przełamana, jest harmonia Pendereckiego, która sama niewątpliwie koresponduje ze światem dźwięków Oliviera Messiaena. Tonalne tradycje urzekająco wchodzą w kontakt z dysonansowym stylem moderny.

Blarr przełożył głosy chóralne na język organów i pozwała im śpiewać w multimodalnych załamaniach dźwięku. Czerpiąc z tych tradycji, Olivier Messiaen „modyfikuje” muzykę organową w czasach moderny. I tak został zbudowany koncert. Od wielkiego poprzednika – Bacha, przez samego Messiaena, po jego uczniów i adeptów koncert intonuje organowo „przemiany w chaosie”, daleko wychodzące poza czasy wszelkich kryzysów...

Dr. Anna Schürmer

jest muzykolożką i medioznawczynią interesującą się głównie studiami nad dźwiękiem. Jest również dziennikarką skupiającą się na muzyce nowoczesnej i elektronicznej. Obroniła doktorat pod tytułem „Dźwięki sensacji. Skandal i nowa muzyka” (2018).

Anna Schürmer eksperymentuje na dźwiękach nie tylko w pracy badawczej i naukowej, ale także jako autorka publikująca w mediach internetowych i drukowanych oraz występująca w radiu. www.interpolationen.de

Filip Presseisen

ukończył z wyróżnieniem klasę organową w klasie Christopa Bosserta w Akademii Muzycznej w Würzburgu jako stypendysta bawarskiego programu BAYHOST 2013. W roku 2015 zdobył pierwszą nagrodę na międzynarodowym konkursie Kinoorgel w berlińskiej kinie Babylon. W roku 2016 został wyróżniony w Norymberdze nagrodą Antalfy podczas Międzynarodowego Tygodnia Muzyki Organowej za najlepszą grę na instrumentach historycznych.

Filip Presseisen koncertuje w Niemczech, Polsce, Czechach, Szwajcarii, Norwegii, we Włoszech, na Węgrzech, Litwie oraz w Stanach Zjednoczonych. Jest członkiem Bałtyckiego Centrum Organowego, Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej w Krakowie, jak również Polskiego oraz Międzynarodowego Towarzystwa Bachowskiego.

Mi-Seon Kim

urodziła się w Seulu. Po studiach wokalnych została zatrudniona w Teatrze Narodowym w Seulu jako liryczny sopran koloraturowy. Od roku 1996 kontynuowała studia na Akademii Muzycznej im. Felixa Mendelssohna Bartholdy'ego w Lipsku u prof. Reginy Werner, uzyskując dyplom z wyróżnieniem.

Od roku 2004 pracuje w Teatrze w Görlitz jako sopranistka. Jej repertuar zawiera dzieła Bacha, Händla, Haydna, Mozarta i Mendelssohna, jak również kompozytorów współczesnych. Uczestniczyła w produkcji „Wachet recht auff - ein Oratorium zu Luther” Ralfa Hoyera z prapremierą w Katedrze w Halberstadt. Regularnie występuje na koncertach i w produkcjach operowych w kraju i za granicą, np. jako Konstanze w „Urowadzenie z seraju” na festiwalu Chiemgau i jako Gilda w „Rigoletto” w Operze Narodowej w Budapeszcie.

Denny Wilke

studiował w klasie Michaela Schönherta, Bena van Oostena oraz Oliviera Latry. Jako organista gra regularnie w orkiestrze Gewandhaus w Lipsku, filharmonii drezdeńskiej oraz w Narodowej Orkiestrze Ukrainy i Narodowego Chóru Ukrainy.

Na swojej drodze artystycznej zetknął się z Kurtem Masurem, Simone Young, Sir Johnem Eliotem Gardinerem i innymi. Jest kierownikiem artystycznym koncertów maryjnych w Mühlhausen oraz organistą kościoła mariackiego w tym mieście. Gra również regularnie na słynnych organach Ladegasta w katedrze w Merseburgu. Wiosną 2022 roku wraz z orkiestrą Gewandhaus uczestniczył jako organista w tournée po Kubie, kontynuowanym następnie w Europie. Ukoronowaniem jego działalności są liczne wydania płyt kompaktowych.

Christian Kühne

urodzony w 1967 roku w Lipsku dorastał w Kamenz – mieście Lessinga. Studiował w Wyższej Szkole Muzyki Kościelnej w Dreźnie; po uzyskaniu dyplomu licencjackiego pracował jako kantor (organista i dyrygent chóru), do 1998 roku w Chemnitz-Schöna, a od 1998 roku w Löbau. W latach 2003–2005 kontynuował studia w Wyższej Szkole Muzyki Kościelnej w Dreźnie, po których uzyskał tytuł dyplomowanego muzyka kościelnego.

W roku 1999 założył Collegium Canorum Lobaviense. Od 2000 roku był docentem w Wyższej Szkole Muzyki Kościelnej w Görlitz aż do jej zamknięcia w 2008 roku w klasie prowadzących chóry dziecięce. Od 2001 prowadzi kółko muzyki kościelnej w regionie Górne Łużyce – Dolny Śląsk. W grudniu 2012 roku został dyrektorem muzyki kościelnej w okręgu kościelnym Löbau-Zittau. Występował z koncertami organowymi m.in. w Niemczech i we Francji oraz dyrygował licznymi wykonaniami oratoriów.

Sztuka upamiętniania

Frank Seibel, prezydent Meetingpoint Memory Messiaen e.V.

Myślenie jest w głowie. Uczucia są w sercu. To przeciwstawienie jest głęboko zakotwiczone w naszej kulturze. Z jednej strony chłodny umysł, trzeźwy, analizujący, ważący fakty. Po drugiej stronie sfera tego, co niejasne, niematerialne.

W niemieckim słowie „Gedenken” (upamiętnienie) pojawia się próba, wola zrozumienia historii z uwzględnieniem jej faktów. Na wojnie prawda jest pierwszą ofiarą, to gorzkie powiedzenie. Wątpliwe narracje mają usprawiedliwiać ataki i ukrywać okrucieństwo. W upamiętnieniu staramy się przebijać narracyjne zasłony dymne i odsłaniać prawdę.

Obok terminu „upamiętnienie”, w języku niemieckim występuje słowo „Erinnern” (pamiętać), które ma inny punkt ciężkości. Dzięki pamiętaniu, upamiętnianie nabiera nowego kierunku: po przyjrzeniu się faktom historycznym, przenosimy wiedzę do wewnątrz, niejako z głowy do serca.

Rozważania te są istotne dla zrozumienia szczególnie charakteru prac związanych z upamiętnieniem byłego obozu jenieckiego Stalagu VIII A Görlitz. Punktem wyjścia w pracy stowarzyszenia *Meetingpoint Memory Messiaen* jest utwór muzyczny: „Quatuor pour la fin du temps” Oliviera Messiaena.

Wybitność dzieł kompozytora miała znaczący wpływ na samą nazwę projektu - *Meetingpoint Memory Messiaen* - w ten sposób artysta został wyodrębniony spośród 120 000 jeńców wojennych. Ale w zasadzie światowa sława kompozytora jest w tym przypadku drugorzędna. To, co jest naprawdę istotne, to fakt, że w tych 45 minutach muzyki znajduje się niezwykle bogaty i wszechstronny artefakt jeńca wojennego. Wprowadzie gdy Messiaen został powołany do walki z niemieckim Wehrmachtem, miał

już dosłownie w plecaku istotne elementy tej kompozycji, to właśnie w obozie w Görlitz uformował z tych motywów swoje ostateczne dzieło. Mimo braku wyraźnego odniesienia do wojny i opresyjnych okoliczności jego życia, utwór ten można również uznać za zwierciadło duszy.

Wiąże się to z ważną zmianą roli i perspektywy. Messiaen nie pojawia się przed nami jako obiekt zbiorowej pamięci, ale jako podmiot twórczy. Osiągnięcie tego celu jest roszczeniem każdej pracy na rzecz pamięci. Można to osiągnąć, gdy kontury konkretnych osób staną się rozpoznawalne za „gołymi” liczbami. W tym przypadku nie są to tylko kontury, ale prawdziwy, wielowymiarowy obraz. I to nie tylko jeden obraz, ale wiele.

Każdego roku 15 stycznia, kiedy wykonywany jest *Kwartet na koniec czasu* w historycznym miejscu jego powstania, osoby na widowni są w stanie doświadczyć głębokiej empatii z odległą rzeczywistością życia i cierpienia w Stalagu VIII A. Muzyka pozwala poczuć chłód, głębię życia duszy w niewoli: tęsknotę i żal oraz nadzieję. W tej muzyce chłód staje się namacalny, można dostrzec głębie i płycizny życia duszy w niewoli: tęsknotę i smutek, strach i nadzieję.

Od 2008 roku „Koncert Styczeniowy” na terenie Stalagu, na obrzeżach Görlitz-Zgorzelca jest bardzo żywym rytuałem rozpoczynającym rok. Medytacja o życiu i cierpieniu na ziemi, o Bogu i dziele stworzenia. Chwilami myślenie schodzi na dalszy plan - a jednak to doświadczenie koncertowe jest aktem intensywnego pamiętania.

Cierpienia nie da się zważyć ani zmierzyć. Cierpienie też jest trudne do wyobrażenia. Obrazy wojenne często ukazują twarze naznaczone cierpieniem i niedostatkiem; zgarbione sylwetki, puste spojrzenia, poszarpane ubrania. Te obrazy dotykają ludzi. Dlatego tak ważne są miejsca pamięci, które pozwalają na te przebliski za narracyjnymi zasłonami dymnymi propagandy wojennej i przekłamań historycznych.

Jeśli *Meetingpoint Memory Messiaen* czyni muzykę - i nie tylko kwartet Messiaena - konstytutywnym elementem swojej pracy na rzecz pamięci, to jest to kwestia

poszerzenia korytarza metodologicznego tej pracy. Sztuka i muzyka są kluczem do zrozumienia, które rozszerza racjonalne podejście o wymiary zarówno emocjonalne i zmysłowe, ale także i duchowe. Dzięki temu, w centrum rozważań znajduje się człowiek, jako istota całościowa.

Takie wieloperspektywiczne podejście może pomóc w bardzo bezpośrednim uświadomieniu sobie wartości i godności każdej osoby. W miejscu pamięci Stalag VIII A i w projektach *Meetingpoint Memory Messiaen*, oprócz edukacji o kontekstach politycznych, ekonomicznych i społecznych, chodzi w pewnym sensie o coś, co w epoce romantyzmu nazywano „edukacją serca”.

Ci, którzy w Kwartecie na koniec czasu doświadczyli twórczej mocy konkretnego człowieka, będą tym bardziej skonsternowani, gdy odwiedzą cmentarz na wschodnim krańcu byłego obozu, kilkaset metrów od miejsca pamięci. „Cmentarz” jest tu rozpaczliwym eufemizmem; próbą przyznania zmarłemu godnego miejsca ostatecznego spoczynku. W rzeczywistości jest to masowy grób. Kilka tysięcy jeńców wojennych, którzy zmarli z głodu, z powodu chorób i złego traktowania, zostało tu dosłownie wyrzuconych, jakby byli bezwartościowymi przedmiotami.

Jeśli działania upamiętniające mają mieć trwałe i konstruktywne wpływy na społeczeństwo, muszą wywołać wstrząs, które uświadomią ludziom: to nie jest normalne - i nigdy nie może stać się normalne. Nie tylko obrazy grozy służą temu celowi. Czułe dotknięcia poprzez muzykę również mogą to osiągnąć.

KONCERT

NIEDZIELA

15.01.

17⁰⁰

Europejskie
Centrum Pamięć,
Edukacja, Kultura

Broken Frames
Syndicate:

- **Lola Rubio,**
skrzypce
  - **Nathan Watts,**
wiolonczela
  - **Moritz
Schneidewendt,**
klarnet
  - **Vitaliy Kyianytsia,**
fortepian
- na zakończenie
dyskusja panelowa
z **Camille van
Lunen**

Quatuor pour la fin du temps Quatuor pour l'Aurore des Temps

Olivier MESSIAEN

Olivier Messiaen (1908-1992)

Quatuor pour la fin du temps (1941) – Kwartet na koniec czasu

- I. Liturgie de cristal – *Liturgia kryształu*
- II. Vocalise, pour l'Ange qui annonce la fin du temps – *Wokaliza dla Anioła ogłaszającego koniec świata*
- III. Abîme des oiseaux – *Otchłań ptaków*
- IV. Intermede – *Intermedium*
- V. Louange a l'éternité de Jésus – *Pochwała wieczności Jezusa*
- VI. Danse de la fureur, pour les sept trompettes – *Taniec gniewu na siedem trąb*
- VII. Fouillis d'arcs-en-ciel, pour l'Ange qui annonce la fin du temps – *Gra barw tęczyowych dla Anioła ogłaszającego koniec świata*
- VIII. Louange a l'immortalité de Jésus – *Pochwała nieśmiertelności Jezusa*

Camille van Lunen (1957)

Quatuor pour la l'Aurore des Temps (2015)

Kwartet na początek czasu

- I. Cell – *Komórka*
- II. Crystals – *Kryształ*
- III. Virus – *Wirus*

Święto życia

Przeciwieństwo Kwartetu na koniec czasu Oliviera Messiaena? Kompozytorka Camille van Lunen przygląda się początkowi bytu
Michael Ernst

To, że muzyka może powstawać w różnych warunkach, wiemy już nie od czasów Oliviera Messiaena, który swój utwór *Kwartet na koniec czasu* napisał i wykonał po raz pierwszy w w czasie wojny, w niewymownie ciężkich warunkach w obozie jenieckim.

Także dzisiejsi kompozytorzy szukają i znajdują inspiracje dla nowych światów dźwięków w różnego rodzaju warunkach. Francusko-holenderska kompozytorka Camille van Lunen np. nawiązuje z jednej strony do muzyki Messiaena, z drugiej zaś jej dzieła powstają pod całkowicie innymi wpływami.

Czasami, jak sama mówi, szuka kontaktu z przyrodą, idzie przez park, do lasu, żeby tam analizować różnorodne wersje i poszukiwanie własnych brzmień. Następnie w domu, przy biurku zapisuje to, co zostało starannie przemyślane.

Kiedy w latach 2015/16 przebywała w Lizbonie w Instytucie Biologii znanej Fundacji Gulbenkiana (Instituto Gulbenkian Ciênça), mogła komponować w bezpośrednim kontakcie z naukowcami z dziedziny biologii. Wtedy powstał jej *Quatuor pour l'Aurore des Temps* (*Kwartet na początek czasu*), pewnego rodzaju kontrprojekt do kwartetu Messiaena. „Głównym celem instytutu jest badanie ludzkości we wszystkich jej aspektach” wspomina van Lunen. „W instytucie mogłam brać udział w wykładach i dyskusjach, zjazałam do 40 laboratoriów – i oczywiście wielu rzeczy w ogóle nie zrozumiałam.” Ale w kwestii poszukiwania początków i istnienia życia kompozytorka czuła się ściśle związana z biologami i nazwała pierwszą część swojego *Kwartetu* „Cells” (Komórki).

„Na początku zawsze najpierw chodzi o komórki, podział komórek i ich rozmnażanie się. I jeśli w tym momencie coś pójdzie nie tak, mamy do czynienia z rakiem. Pytałam badaczy o sens ich pracy. Cokolwiek by robili - odpowiedzieli - powinno to wyłącznie służyć ludzkości.” W tym aspekcie artystka dopatruje się zbieżności z Olivierem Messiaenem. Także on w ponurych warunkach w Stalagu VIII A nigdy nie zwątpił w człowieczeństwo.

„Messiaen pisał o końcu czasu. Dla mnie to był początek czasu, czyli to, nad czym biolodzy prowadzili badania. Ten początek jest dla mnie bardzo ciekawy, to był dla mnie wielki eksperyment.” Powstanie komórki, która się dzieli, jest przedmiotem pierwszej części *Quatuor pour l'Aurore des Temps*. W drugiej części, „Crystals” (Kryształy), gdzie tematem jest wieczność, van Lunen chciała oddać muzycznie nieustanny bieg czasu w sposób odczuwalny dla słuchaczy. Kiedy pianista uderza w struny, a nie w klawisze, to jest to znak wieczności. Część kończąca *Kwartet* nosi nazwę „Wirus” i kompozytorka tak to uzasadnia: „byłam w Gulbenkianie w Portugalii na długo przed pandemią i po części wolnej szukałam czegoś szybszego, o bardziej agresywnym charakterze. Jak aktualnie stało się to już wkrótce, to rzeczywiście przypadek”.

„Próba zbawienia ludzkości”

Czy *Kwartet* van Lunen należy postrzegać jako kontrprojekt do Messiaena czy nie, jest dyskusyjne. Kompozytorka nawiązuje do niego „z wielką pokorą. On był fantastycznym i absolutnie oryginalnym kompozytorem.”

Utwór został prawykonany przez solistów Fundacji Gulbenkian. Członkowie założonej w 2018 r. grupy Broken Frames Syndicate grają obydwa kwartet - Messiaena oraz van Lunen. Zespół ten zajmuje

się bezwarunkowo moderną. Hasło „Muzyka współczesna to nasza pasja” jest obietnicą, nieodłączną od credo „porywamy w nowe światy”.

Moritz Schneidewendt z Broken Frames Syndicate przyznaje oczywiście, iż „Messiaen jest dla nas jednym z większych wyjątków. Bo w kontekście tego, co aktualnie robimy, jego muzyka jest już właściwie przestarzała.” Niemniej on i członkowie zespołu uważają kwartet Messiaena oczywiście za „najbardziej znaczące i kluczowe dzieło dla wszystkiego, co pojawiło się potem w muzyce.” Zawsze można odkryć w nim coś nowego i w ogólnym rozumieniu uważany jest wciąż za dzieło nowe pod względem rytmicznego i energetycznego oddziaływania.

„Dla mnie osobiście – twierdzi Moritz Schneidewendt – ta muzyka jest bardzo emocjonalna, bo historia jej powstania wywiera ogromne wrażenie. Zawsze o niej myślę, kiedy gramy *Kwartet*.” Jako klarncista podczas koncertu

ciągle musi myśleć o tym, „jak Henri wtedy, w obozie, grał te ekstremalnie trudne tony w trudnych warunkach.” Do dzisiaj jest to sprawą nieodzowną, żeby znać historię kwartetu i się z nią konfrontować.

Choćby tylko z powodu obsady, sędzi Schneidewendt, van Lunen w Kwartecie ciągle nawiązuje do Messiaena, z tym że u niej bardziej chodzi o aspekty koncepcyjne. Ostatecznie Messiaen był bardzo głęboko religijny: „dlatego ostatnia część jest próbą pokazania, że ludzkość osiąga zbawienie – coś, czego my nigdy nie osiągniemy.” Podczas, gdy Messiaen czerpał inspiracje w religii i duchowości, Camille van Lunen stawia na naukę i biologię; Schneidewendt uważa za pasjonujący fakt, „że pomimo tak skrajnie różnego podejścia można dojść do podobnych rezultatów.”

Broken Frames Syndicate pracuje głównie z żyjącymi obecnie kompozytorkami i kompozytorami. Ważna jest wymiana poglądów z nimi, ponieważ umożliwia to inne podejście niż przy utworach znanych i osłuchanych. Nowe utwory nie mają jeszcze utartych kanonów interpretacyjnych, dlatego *Quatuor pour l'Aurore des Temps* van Lunen jest bliskie zespołowi Schneidewendta zarówno ze względu na ich upodobania, jak i zawartość muzyczną utworu.

Camille van Lunen

studiowała śpiew oraz kompozycję w Hadze i Kolonii, w której mieszka do dziś. W latach 2015–2016 była zatrudniona w instytucie Gulbenkian de Ciênci (Lizbona). Tam skomponowała *Quatuor pour l'Aurore des Temps* (Kwartet na początek czasu) – utwór odznaczający się humorem oraz bogactwem kolorów, stawiający w centrum tematy społeczne ważne dla naszych czasów. Van Lunen otrzymała nagrodę na Międzynarodowym Konkursie Kompozytorskim Fundacji Mariann Steegmann (2013), była finalistką 4. Uuno Klami International Composition Competition 2019 (Finlandia), jest też laureatką nagrody na Biennale de Musique Vocale Contemporaine (2020). Otrzymuje zlecenia kompozytorskie m.in. z Amsterdam ERC, Gulbenkian IGC, Filharmonii w Kolonii, Festiwalu Acht Brücken, Basel Kantorei i Sinfonietta Basel oraz WDR Chor, Talitha Kumi Chor, Amwaj Chor Palestine.

The advertisement is enclosed in a thin gold border. On the left side, three rings are displayed vertically. The top ring is a simple band with a gold-colored section. The middle ring is a more complex, intertwined design with gold and silver. The bottom ring is a wide band with a textured silver surface and a gold-colored section. On the right side, the logo for 'JUWELIER Voigt' is shown, with 'Voigt' in a large, stylized font and 'JUWELIER' above it. Below the logo, it says 'MEISTERGOLDSCHMIEDE SEIT 1927'. Further down, the address is listed: 'BERLINER STR. 15', '02826 GÖRLITZ', 'KORNMARKTCENTER', and '02625 BAUTZEN'.

Broken Frames Syndicate

zajmuje się muzyką współczesną, a ze sceny dostarcza wspaniałych wrażeń koncertowych. Nasza jedenastka chciałaby wskazać alternatywne rozwiązania dla tego, co jest przyzwyczajeniem, a tematy ważne społecznie poddać krytycznej dyskusji.

Pracujemy głównie z młodymi kompozytor(k)ami, zależy nam na większej różnorodności w klasycznym przemyśle koncertowym.

Ważne jest dla nas realizowanie założeń naszego programu. Używamy muzyki, aby opowiadać historie, pobudzać do dyskusji, myśleć niekonwencjonalnie i wpływać na nowe przekonania.

Powstaliśmy w 2018 roku, po wspólnie spędzonym czasie na International Ensemble Modern Academy we Frankfurcie. Dzisiaj gramy w różnych składach. Można nas regularnie posłuchać na koncertach i festiwalach zarówno w kraju, jak i za granicą.

„Muzyka współczesna to nasza pasja”.
Patrząc krytycznie i mając uszy otwarte,
kształtujemy dźwięki, zajmujemy
stanowisko i poświęcamy się tematom
ważnym dla społeczeństwa.

BROKEN FRAMES SYNDICATE

Moritz Schneidewendt, klarnet

klarnecista o licznych zainteresowaniach, działa zarówno jako twórca, jak też wykonawca. Głównym spektrum jego pracy jest wykonawstwo muzyki kameralnej z własnymi zespołami: Broken Frames Syndicate, ensemble via nova i Kommas Ensemble.

Po ukończonych z wyróżnieniem studiach u profesora Manfreda Lindnera i Thorstena Johanna, Moritz Schneidewendt poświęcił się muzyce współczesnej. W ścisłej współpracy z kompozytorami i kompozytorkami występuje gościnnie ze znanymi zespołami lub jako solista, współdziała przy wielu prawykonaniach oraz koncertuje regularnie na festiwalach w kraju i za granicą.

Jako kurator kreatywnych projektów i nowych form artystycznych bierze szczególnie pod lupę aktualne tematy społeczne i komponuje do nich muzykę.

Lola Rubio, skrzypce

pochodzi z Paryża, ale od dziesięciu lat żyje w Kolonii. Po ukończeniu podstawowej edukacji muzycznej we Francji, rozpoczęła studia w Wyższej Szkole Muzyki i Tańca w Kolonii. W latach 2017/2018 wchodziła w skład International Ensemble Modern Academy.

Jej działalność skupia się od kilku lat na eksperymentalnej muzyce współczesnej. Działa jako skrzypaczka i performerka w Niemczech oraz w Europie, występując w ramach międzynarodowych festiwalu, m.in. Acht Brücken (Kolonja), Manifeste (Paryż), Sound Plasma (Talin) czy Gaudeamus Muziekweek (Utrecht).

Ponadto jest współzałożycielką wielu zespołów kolońskiej i frankfurckiej wolnej sceny, m.in. Kollektiv3:6Koeln z muzyką współczesną i eksperymentalną, Broken Frames Syndicate oraz od roku 2020 także instrumentalno-elektronicznego Duo multipol.

Vitaliy Kyianytsia, piano

jest ukraińskim pianistą i kompozytorem, aktywnym zarówno w dziedzinie muzyki współczesnej, jak i na scenie jazzowej. Ścieżka edukacji muzycznej przywiodła go z Kijowa do Niemiec, gdzie studiował na akademii Ensemble Modern oraz w Stuttgarcie w klasie Nicolasa Hodgesa.

Jako laureat nagród wielu międzynarodowych konkursów jest Kyianytsia zapraszany na ważne wydarzenia świata muzyki współczesnej, np. na festiwalu Lucerne Festival Alumni Ensemble i Academy, Mixtur Festival, Impuls-Festival oraz Klangspuren. Otrzymał też zaproszenie do uczestnictwa w zespole Ensemble Modern we Frankfurcie.

Jego rozumienie muzyki, nadzwyczajna technika, skłonności do improwizacji oraz zdolności kompozytorskie doprowadziły go do jego prawdziwej miłości – jazzu. Album nagrany z basistą Johannesem Finkiem oraz perkusistą Mathiasem Ruppniem stanowi w tej chwili szczytowe osiągnięcie w jego twórczości.

Nathan Watts, wiolonczela

pochodzi z Filadelfii (Pensylwania), aktualnie żyje we Frankfurcie nad Menem. Jako wiolonczelista i muzyk kameralny specjalizuje się w muzyce współczesnej i improwizacji.

Obecnie jest członkiem kwartetu Grow Quartett, zespołu Tempus Konnex oraz zespołu festiwalowego Lucerne Festival Contemporary Leaders. W Contemporary Leaders Watts jest współkuratorem festiwalu Forward Festival, gra w orkiestrze Lucerne Festival Contemporary Orchestra a także jest nauczycielem na akademii Lucerne Festival Academy.

Nathan Watts studiował w Cleveland Institute of Music w klasie Stephen Gebera, na Rice University w klasie Desmond Hoebiga oraz był stypendystą International Ensemble Modern Akademii w Wyższej Szkole Muzycznej i Sztuk Scenicznych we Frankfurcie.

KONCERT

NIEDZIELA

15.01.

14³⁰

Europejskie
Centrum Pamięć,
Edukacja, Kultura

- **Pierre-Laurent Aimard**, fortepian
- na zakończenie **rozmowa z Pierre-Laurent Aimardem** i prof. dr. Stefanem Keymem (moderacja)

FOTO: © PAUL GLASER

38

DNI
MESSIAENA

**Wolność dzięki
zmieniającej się
chwili**

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Fuga B-dur (BWV 890) z *Das wohltemperierte Klavier, Teil II* (1740-1742)

- *Dobrze nastrojony klawesyn, część II*

Olivier Messiaen (1908-1992)

z *Vingt Regards sur l'enfant-Jésus* (1944)

- *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątko Jezus*

XI. Première communion de la Vierge

- *Pierwsza komunia święta dziewicy*

IX. Regard du Temps - *Spojrzenie w przeszłość*

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Fuga in E-Dur (BWV 878) z *Das wohltemperierte Klavier, Teil II* - *Dobrze nastrojony klawesyn, część II*

Olivier Messiaen

z *Vingt Regards sur l'enfant-Jésus*

XVII. Regard du silence - *Spojrzenie w ciszę*

Morton Feldman (1926-1987)

Piano Piece (1964) - *Utwór na fortepian*

Olivier Messiaen

z *Vingt Regards sur l'enfant-Jésus*

XIV. Regard des Anges - *Spojrzenie Anioła*

John Cage (1912-1992)

wybór z **Music for Piano** (1952-1962)
- *Muzyka na fortepian*

Olivier Messiaen

z **Vingt Regards sur l'enfant-Jésus**
- *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus*
II. Regard de l'étoile - *Spojrzenie gwiazdy*

Franz Liszt (1811-1886)

Nuages gris (1881) - *Szare chmury*

Olivier Messiaen

z **Vingt Regards sur l'enfant-Jésus**
VII. Regard de la Croix - *Spojrzenie na krzyż*

Franz Liszt

z **2 Légendes** (1862/63) - *Dwie legendy*
I. St François d'Assise: la prédication aux oiseaux - *Święty Franciszek z Asyżu: kazanie o ptakach*

Olivier Messiaen

z **Vingt Regards sur l'enfant-Jésus**
VIII. Regard des Hauteurs - *Spojrzenie na wysokości*
XIX. Je dors, mais mon cœur veille - *Śpię, ale moje serce czuwa*

Po tamtej stronie chaosu

Recital fortepianowy „Wolność dzięki zmieniającej się chwili” Muzyka Messiaena w czasie wojny, niewoli i okupacji
Stefan Keym

„Przemierzając chaos” – żadna inna generacja nie doświadczyła tego tak dosłownie, jak urodzeni w pierwszych latach XX wieku kompozytorzy i kompozytorki. Dokładnie w okresie, kiedy artyści i artystki przeżywają przełomowe zmiany w swojej twórczości, byli konfrontowani z dyktaturą. Ich reakcje były bardzo różne i to jest właśnie powód, dlaczego nigdy nie postrzegano ich jako grupy, jak np. kompozytorów i kompozytorki generacji lat 80. XIX czy lat 20. XX wieku. Niektórzy musieli emigrować (Kurt Weill), inni się dopasowywali (Wolfgang Fortner), jeszcze inni służyli swoją sztuką w obronie kraju (Dmitri Schostakowitsch) czy prowadzili kółka konspiracyjne (Grażyna Bacewicz) albo tworzyli „muzykę protestu” (Luigi Dallapiccola, Karl Amadeus Hartmann); niektórzy stracili życie (jak Jehan Alain, największy rywal Messiaena w dziale francuskiej muzyki organowej).

Olivier Messiaen poszedł inną drogą: coraz bardziej zagłębiał się w wierze mistyczno-katolickiej, zorientowanej na „tamten świat”, która miała wpływ na wiele jego dzieł z lat 30. Ponieważ jego sława nie była jeszcze tak wielka, żeby go uchronić przed pójściem na front, musiał przeżyć upokarzające doświadczenie bycia jeńcem wojennym w Görlitz. Niemniej, nawet w tej ekstremalnej sytuacji był w stanie ukończyć jedno ze swoich najważniejszych, epokowych dzieł, *Kwartet na koniec czasu*, oraz doprowadzić do jego prawykonania.

W tym utworze została po raz pierwszy wyraźnie sformułowana i kompozytorsko zrealizowana fundamentalna dla jego dalszej twórczości idea religijnie umotywowanego zatrzymania poczucia czasu.

Po zwolnieniu z obozu Messiaen przez trzy lata działał w Paryżu okupowanym przez niemiecki Wehrmacht. Tam kontynuował konsekwentnie drogę rozpoczętą w Görlitz trzema dziełami, które krążą wokół pytań wiary i wieczności: *Wizje Amen (Visions de l'Amen)*, *Trzy małe liturgie boskiej obecności (Trois petites liturgies de la présence divine)* oraz *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus (Vingt regards sur l'enfant Jésus)*.

Skierowanie się Messiaena w stronę „rzeczy ostatecznych”, czyli tematów odległych od spraw świata realnego, z dzisiejszego punktu widzenia może mieć eskapistyczny charakter. Dla wielu wierzących w tamtych czasach odbierane było ono nie tylko jako strategia przystosowania się do realiów, ale przede wszystkim jako prowokacja. Prawykonanie *Trzech małych liturgii boskiej obecności* na chór kobiecy i orkiestrę, które odbyło się 21.04.1945 w już wolnym Paryżu, wywołało wielki skandal w prasie. Ekstremalnie radosne dźwięki i surrealistyczne metafory tekstów stworzonych przez kompozytora były obce dla wielu krytyków w tamtym czasie, w którym gorzka debata dotycząca obchodzenia się z kolaborantami i kolaborantkami podzieliła głęboko francuskie społeczeństwo.

Skandal ten został przygotowany prawykonaniem *Vingt regards*, które odbyło się 26.03.1945 i podobnie zostało skonstruowane z użyciem niezrozumiałych nazw części utworu i tekstów komentarzy odczytywanych przez kompozytora, a także w podkreśleniu „wielobarwnego, potężnego, czasem czułego, czasem brutalnego muzycznego języka mistycznej miłości”.

Cykl ten, trwający ponad dwie godziny jest najobszerniejszym dziełem w literaturze fortepianowej, jak i w dorobku Messiaena (obok późniejszej opery *Święty Franciszek z Asyżu*). Zawiera się w nim kompendium języka muzyki środkowej fazy twórczości Messiaena, pełnej ekstremów między wylewnymi, często graniczącymi z maniakalno-dionizyjскими wybuchami radości oraz dużych przestrzeniach statycznych kontemplacji. Kompozytor sam opisuje 10 części jako ekstatyczny taniec

„Ta barwna muzyka jest przeciwieństwem wszelkiego rygorystycznego puryzmu”

orientalny, a krytycy mówią o „muzyce zaklinającej węże”. Styl fortepianowy inspirowany był przez interpretatorkę prawykonania, późniejszą drugą żonę Messiaena Yvonne Loriod, której także zostało dedykowane dzieło. Kompozytor tego samego języka muzyki, traktując o miłości międzyludzkiej, używa w Trylogii Tristana,

(cykl pieśni *Harawi*, monumentalna *Turangałiła-Symphonie* oraz utwór dla zespołu a capella *Cinq rechants*), których „temat mistycznej miłości” powtarza się w *Dwudziestu spojrzaniach (Vingt regards)*. To wszystko dowodzi, iż także cykl fortepianowy wybiega daleko ponad sferę tradycyjnej mu-

zyki duchowej i przedstawia stanowisko kompozytora wobec jego burzliwej epoki.

Ta bogata w barwy muzyka jest przeciwieństwem wszelkiego rygorystycznego puryzmu – zarówno religijnego, jak i kompozytorskiego, gdy nieco później przebił się on wraz z serializmem, który kilku uczniów Messiaena zapoczątkowało na letnich kursach w Darmstadt i który skłonił także samego Messiaena do kilkuletniego odwrotu w stronę abstrakcji i czystej muzyki imitującej ptasie głosy.

O tym, jak twórczo reagować na chaotyczne i przynębiające wyzwania czasu, każdy artysta i artystka musi zdecydować sam, sama. Dzisiaj doceniamy to, że Messiaen nie dał się odwieść od swojej drogi i właśnie wtedy stworzył kilka najbardziej porywających, epokowych i najgłębszych swoich dzieł.

Stefan Keym

studiował muzykologię, germanistykę i historię w Mainz, Paryżu (Sorbona) i Halle. Napisał doktorat na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze o operze Oliviera Messiaena *Saint François d'Assise* oraz habilitował się na uniwersytecie w Lipsku na podstawie pracy pt. Polsko-niemiecki symfoniczny transfer kulturowy w XIX w. Tam także poprowadził projekt pod auspicjami Niemieckiej Wspólnoty Badawczej pod tytułem Lipsk i internacjonalizacja symfoniki w latach 1835–1914.

Po profesurze w Zurychu i Berlinie (Uniwersytet Humboldta) wykładał także na Université Toulouse Jean Jaurès. Od 2019 roku jest profesorem muzykologii historycznej oraz dyrektorem Instytutu Muzykologii na uniwersytecie w Lipsku.

Pierre-Laurent Aimard

Jako ważna postać w świecie muzyki współczesnej, pianista Pierre-Laurent Aimard miał okazję zetknąć się z czołowymi kompozytorami i kompozytorkami swoich czasów, m.in. Györgym Ligetim, Karlheinzem Stockhausenem, Georgem Benjaminem, Pierrem Boulezem i Olivierem Messiaenem. Aimard otrzymał niedawno jedną z prestiżowych duńskich nagród Léonie-Sonning-Musikpreis 2022. Muzyk ściśle współpracuje z najważniejszymi orkiestrami w Europie. W muzyce kameralnej uczestniczy w takich projektach jak m.in. *Visions de l'Amen* z Tamarą Stefanovich. Aimard, wraz z Isabelle Faust, Jörgiem Widmannem i Jean-Guihenem Queyrasem wykonywał zeszłej jesieni *Quatuor pour la fin du temps* Oliviera Messiaena na tournée po Hiszpanii. W ostatnich latach jego pracę ukończyła wydanie wielu płyt, wśród nich *Messiaen Catalogue d'oiseaux*, która otrzymała Nagrodę Niemieckiej Krytyki Fonograficznej „Preis der Deutschen Schallplattenkritik”.

ART GORELIZ

Księgarnia & Kawiarnia

Weberstraße 9/10
02826 Görlitz

Tel. Nr.: 03581 6885491

Horschel Restaurant   Untermarkt 1   02826 Görlitz

03581- 8779844   www.horschel-restaurant.de

EMMERICH HOTEL

Untermarkt 1
02826 Görlitz

+49 (0) 3581 766 600
info@emmerich-hotel.net

HOTEL & RESTAURACJA

Dbając o każdy szczegół

ul. Wolności 9 | 59-900 Zgorzelec

+48 75 306 76 00

recepca@villatoro.pl

www.villatoro.pl

SÄCHSISCHE
STAATSKAPELLE
DRESDEN

Christian Thielemann
CHEFDIRIGENT

Glanz und Klang seit 1548

WWW.STAATSKAPELLE-DRESDEN.DE

Przeżyjcie pełne wrażeń dni w jednym z najpiękniejszych miast w Niemczech. Dzięki licznym wycieczkom miejskim i tematycznym poznają Państwo Görlitz, jego historię i kulturę.

Informacja Turystyczna w Görlitz chętnie Państwu pomoże i doradzi.

Europastadt Görlitz-Zgorzelec GmbH
Görlitz-Information | Fleischerstr. 19
02826 Görlitz | Telefon: 03581 4757-0
witamy@europastadt-goerlitz.de
www.goerlitz-miasto.pl

... na trójstyku Polski, Niemiec i Czech

20.

NEISSE-NYSA-NISA FILM FESTIVAL

23.-28.5.2023

6 dni | 3 kraje | 1 festiwal

#Neissefilm

www.neissefilmfestival.net

#SEE YOU IN
Zgorzelec
MOVIE.ZGORZELEC.EU

ZgorzelecEU

Sie finden uns auf:
You can find us on:

Znajdziesz nas na:

ZABIERZEMY CIĘ ZA MIASTO.
Przyjedź *trilexem* na Dni Messiaena.

Wybierz
trilex-Tagesticket
to korzystna
oferta!

PARTNER IM/PARTNER PRO

trilex
TAM I Z POWROTEM W ZAKĄTKI TRÓJSTYKU
www.trilex.pl

C. BECHSTEIN
VIELHARMONIE

Das Kultur- und Gästehaus
mit Carl's Musik-Café, Musikschule
und dem Konzertsaal VielHarmonie
im Herzen der „Stadt der Guten Töne“.

C. Bechstein VielHarmonie
Nordstraße 15 · 02782 Seiffhennersdorf
facebook.com/cbechsteinvielharmonie

HERRNHUTER®

Od 1897 własnorecznie
wykonywane w
Łuzycach Górnych

www.herrnhuter-sterne.de

Gwiazda, która oświetla serca...

MARTIN MORGENSTERN, »BAABE, 2021«
10 SIGN., NUMM. PRINTS, GERÄHMT 40x60CM
200€ BESTELLUNG@KADD.DE WWW.KADD.DE
AUSSTELLG.: KLEINE GALERIE DRESDEN
WERKE V. YVONNE MOST, MICHAEL ERNST,
MARTIN MORGENSTERN UND DARIC GILL
20. JANUAR - 31. APRIL 2023, DI-SA U.N.V.
WWW.KLEINEGALERIE.DE/MEERBILDER

AUTOHAUS **KLISCHE**
Service   Mobilität   Engagement

ŠKODA

Inh. Raimund Kohli
Tel. 0 35 81 - 70 49 10
02828 Görlitz › Girbigsdorfer Straße 24
service@skoda-klische.de › www.skoda-klische.de

**PRAWDZIWA SZTUKA
WARZENIA PIWA.**

ROZKOSZ SMAKU.

Nasz Pilsner warzony według rzemieślniczej receptury
browarskiej to klasyk wśród miłośników piw Landskron

Rozkoszuj się smakiem z rodzinnych stron

Woda mineralna czerpana z rezerwatu
przyrody Pogórza Łużyckiego

OPPACHER
MINERALQUELLEN

www.oppacher.de

Miejsce pamięci Stalag VIII A Oprowadzanie:

13.01. z prof. dr. Rolfem Karbaumem (byłym nadburmistrzem miasta Gör-
litz), **15.01. z Kingą Hartmann-Wó-
ycką** (prezes Fundacji Pamięć, Edu-
kacja, Kultura) i **Aleksandrą Grochow-
ski** (kierowniczką stowarzyszenia
Meetingpoint Memory Messiaen)

Kiedy odchodzą ci, którzy przeżyli,
musimy się starać, by miejsca, w któ-
rych działo się zło nadal przypominały
o ich losach.

W Stalagu VIII A w Gör-
litz-Moys w latach 1939–1945 przebywało około
120 000 ludzi. Cierpieli z powodu
pracy przymusowej, złych warunków
żywieniowych i higienicznych. Przed
nami, za drutem kolczastym, wi-
dzimy dawny teren obozowy, na któ-
rym znajdowało się około 60 baraków.
Po lewej stronie wznosi się nowocze-
sny budynek, który po wielu latach
przygotowań stanął w 2014 roku: *Euro-
pejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kul-
tura*. Chcemy także opowiadać o jego
historii i o intensywnej polsko-nie-
mieckiej współpracy.

Tematem pierwszego oprowadza-
nia będzie wprowadzenie w historię
obozu jeńców wojennych, ludzi oraz
Europejskiego Centrum. Drugie opro-
wadzanie będzie koncentrować się
na licznych projektach transgranicz-
nych, badaniach archeologicznych
oraz przemianach tego miejsca.

Muzyka w okupowanej Polsce 1939- 1945

Otwarcie wystawy. **Moderacja: Frank
Harders-Wuthenow**

Otwarcie wystawy objazdowej pol-
skiej muzykolożki Katarzyny Naliwa-
jek-Mazurek odbędzie się przed kon-
certem „Ci, którzy ratują się pieśnią”.

Wystawa poświęcona jest różno-
rodności polskiej kultury muzycznej
przed rokiem 1939 i przedstawia losy
kompozytorów i muzyków, takich
jak m.in. pianista Władysław Szpil-
man. Możemy zapoznać się z rzadko
pokazywanymi dokumentami, kom-
pozycjami i życiorysami. W coraz
to nowych odsłonach pojawiać się
będzie dźwiękowy motyw: wielora-
kie warstwy znaczeniowe, w których
muzyka jest elementem nieodłącz-
nym. Wystawa wyzwala silne poczucie,
jaką niesamowitą siłę ma muzyka
w sytuacjach ekstremalnych.

Wystawę, z perspektywy odwagi
cywilnej, dopełnia film Ute Friede-
rike Jürß i Martina Doerry „DECYZJA
– Wilm prowadził podwójne życie”.
Oficer Wehrmachtu Wilm Hosenfeld
działał jako sprawca i osoba pomagają-
ca prześladowanym – jak np. Wła-
dysławowi Szpilmanowi.

Praca przymusowa w miastach - wpływ na przemiany w życiu co- dziennym

**Rozmowa panelowa z Danielem
Breutmannem** (członkiem zarządu
stowarzyszenia goerlitz21 i stowa-
rzyszenia Dziedzictwa Industrial-
nego Saksonii) **oraz Isabelą Panek**
(przedstawicielką miejsca pamięci
pracy przymusowej w Lipsku).

Jak wiele miast III Rzeszy, tak i Gör-
litz korzystało z pracy robotników
przymusowych. Przede wszystkim
jeńcy wojenni byli widoczni zarówno
w krajobrazie miasta, jak i w licznych
zakładach przemysłowych i warszta-
tach. Już samo przejście kolumn
robotników często w drewnianych cho-
dakach – ze Stalagu VIII A do miejsca
pracy, stawało się codziennym wyda-
rzeniem.

Jak na życie miasta wpłynęło po-
wstanie obozu, codzienna obecność
cywilnych robotników przymuso-
wych i jeńców wojennych? Jak re-
agowało na jeńców społeczeństwo?
Co wiemy na temat rodzaju i zakresu
pracy przymusowej, przestrzeni miej-
skiej, szczególnie w Gör-
litz? Dlaczego wiedza na ten temat zniknęła z pa-
mięci ludzi w Gör-
litz?

Wędrówka przez Görlitz i Zgorzelec – Jak Böhme i Messiaen pojowali świat

Spacer filozoficzno-spirytualny z Johannesem Schäferem (kompozytorem i nauczycielem muzyki) **oraz Samuelem Wagnerem** (dyrektorem artystycznym Międzynarodowych Dni Messiaena)

Wizerunek miasta Görlitz-Zgorzelec ciągle się zmienia. Fakt ten stanowi punkt wyjścia dla spaceru filozoficzno-spirytualnego po polskiej stronie Nysy. Przechadzka poprowadzi od domu Jakuba Böhme do miejsca, gdzie przed laty odbyło się prawykonanie *Kwartetu na koniec czasu*, a dzisiaj stoi *Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura*. Podczas spaceru, wsparci tekstami źródłowymi, poznamy mistyczne doznania i myśl filozoficzno-przyrodniczą Oliviera Messiaena i Jakuba Böhme.

Zachęcamy do osobistego odkrywania okolicy poprzez uważną obserwację i mistyczne myśli, aby móc intensywnie odczuć, jak mijane na trasie miejsca łączą się, jak się przenikają i w czym się różnią. Towarzyszyć nam będzie kompozytor i nauczyciel muzyki Johannes Schäfer, który od 25 lat zajmuje się dźwiękami natury i fenomenami brzmieniowymi oraz ich analogią w taoistycznej filozofii, a także starym chińskim feng-shui.

Spacer prowadzi także przez leśne drogi – solidne, ciepłe buty będą niezbędne.

Mistyka i przyroda – jak Böhme i Messiaen pojowali świat

Dyskusja panelowa z Thomasem Isermannem pisarzem i członkiem zarządu Międzynarodowego Towarzystwa Jakuba Böhme), **dr. Thomasem Danielem Schlee** (kompozytorem i uczniem Messiaena) **oraz prof. dr. Stefanem Keymem** (historykiem muzyki)

Jakob Böhme i Olivier Messiaen, mistrzowie swojego zawodu, są ściśle związani z Görlitz; miasto ich ukształtowało, jak również oni to miasto kształtowali: Böhme, jako szewc i teozof spędził tu prawie całe swoje życie; Messiaen, podczas swojego pobytu w obozie jenieckim, zaistniał dzięki prawykonaniu swojej kompozycji. Ich sposób myślenia został ukształtowany przez mistyczny odbiór otaczającego ich świata oraz czerpanie inspiracji z rozwoju świata roślin i zwierząt.

Dlatego chcielibyśmy podczas dyskusji ekspertów wspólnie zastanowić się, czy to, co ukształtowało pogląd na świat Oliviera Messiaena odnajdziemy też u Jakuba Böhme. Może dzięki temu sami doświadczymy przemiany, którą zaleca nam Peter Sloterdijk: powinniśmy bardziej szukać związków i powiązań, które przerastają nasze codzienne działania. Dzięki temu moglibyśmy sami osiągnąć szczęśliwe życie tak, aby

nie być przygniecionym monumentalnymi wyzwaniem naszych czasów i nie dać się sparaliżować kolektywnej, tak zwanej wyuczonej bezradności.

Życie za Nysą

Dyskusja panelowa oraz dyskusja z publicznością w towarzystwie Agnieszki Bormann, Hanny Ilnickiej, Lothara Quinkensteina i Lukasa Rietzschela, prowadzenie: Justyna David (referentka Saksońskiego Państwowego Centrum Edukacji Politycznej)

Jak zmieniało się życie po obu stronach Nysy przez ostatnie lata? Jak zmieniła się transgraniczna egzystencja, praca i komunikacja? Jak zmienia się teraz? Jakie przemiany są konieczne – a jakich byśmy sobie życzyli?

Na to pytanie odpowiedzą nam osoby żyjące po obu stronach rzeki: ludzie, którzy obserwują procesy społeczne i przetwarzają je literacko. Ludzie, którzy sami są motorem lokalnego rozwoju lub mogą opowiedzieć o swoich osobistych doświadczeniach.

Dyskusja panelowa dotyczy nie tylko Görlitz-Zgorzelca, ale przyjrzy się całemu polsko-niemieckiemu regionowi przygranicznemu i jego przemianom w ostatnich latach. W drugiej części programu zapraszamy serdecznie publiczność do zabrania głosu w dyskusji z uczestnikami panelu.

Obóz jeniecki Stalag VIII A

Alexandra Grochowski, kierowniczka
Meetingpoint Memory Messiaen e.V.

1939-1945

Przygotowania do utworzenia obozu dla jeńców wojennych i podoficerów w Görlitz ruszyły 26 sierpnia 1939 roku. Budowę obozu właściwego poprzedziło utworzenie obozu przejściowego (dulag) przy Laubaner StraÙe w północno-wschodniej części Görlitz (dzisiejsza ul. Lubańska w Zgorzelcu). 8 września 1939 roku ulokowano tam ponad 8 tysięcy żołnierzy polskich, pojmanyh podczas kampanii wrześniowej. Zanim tam dotarli, doświadczyli pierwszych prześladowań ze strony miejscowej ludności, która po opuszczeniu przez jeńców dworca kolejowego, już na Berliner StraÙe znieważała ich, opluwając ich i obrzucając gnijącymi warzywami. W dulagu przebywali do czasu jego rozwiązania, tj. do grudnia 1939 roku. Mimo niskich, zimowych temperatur trzymano ich w namiotach, na terenie ogrodzonym drutem kolczastym. To właśnie tych jeńców wykorzystano do budowy Stalagu VIII A, który wówczas już oficjalnie funkcjonował w miejscowości Moys na południu wschodniego Görlitz. Od 1940 roku szybko zapełniał się jeńcami innych narodowości.

W dwudziestu z nich więziono jeńców radzieckich. Strefa ta otoczona była podwójnym drutem kolczastym, oddzielającym ją tym samym od pozostałych osiemnastu baraków, w których przebywali alianccy jeńcy wojenni. Od 1943 roku do tej szczególnie przeludnionej strefy obozu trafili również internowani wojskowi z Włoch. Żołnierze radzieccy i włoscy, których według państwa nazistowskiego nie chroniła Konwencja Genewska, w przeciwieństwie do pozostałych jeńców wojennych nie mieli dostępu do baraków funkcyjnych, takich jak kaplica,

biblioteka czy tzw. barak teatralny. Ponadto zabroniono im udziału w zajęciach sportowych i kulturalnych na terenie obozu.

W sumie przez obóz przeszło około 120 tysięcy jeńców z Polski, Francji, Armii Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, Jugosławii, Związku Radzieckiego, Włoch, USA i Belgii. Oprócz tego, w Stalagu VIII A krótko przetrzymywanych było również kilka tysięcy cywilów, dla których obóz był jednym z punktów postojowych w drodze do różnych obozów koncentracyjnych.

Jeńców wojennych wykorzystywano jako robotników praktycznie we wszystkich sektorach gospodarki, takich jak rolnictwo, górnictwo, transport, lokalne fabryki i warsztaty. Formalnie podlegali oni ochronie Konwencji Genewskiej, ale często całym grupom jeńców wojennych nadawano pod przymusem status osób cywilnych, aby móc wykorzystać ich do pracy w przemyśle zbrojeniowym.

Warunki życia w Stalagu VIII A i podobozach były katastrofalne. W miejscach przygotowanych do przetrzymywania około 15 tys. osób, we wrześniu 1944 roku więziono 47 tys. ludzi. Szacuje się, że z powodu przepełnienia baraków, złych warunków sanitarnych i higienicznych, fatalnego żywienia, niedostatecznej opieki medycznej i wyniszczającej pracy fizycznej, około 12 tys. żołnierzy nie przeżyło görlitzkiej niewoli.

Największą grupę wśród ofiar stanowili praktycznie pozbawieni opieki jeńcy radziecy. Codziennie umierały dziesiątki z nich, a zwłoki grzebano w zbiorowej mogile poza terenem obozu. Inaczej niż w przypadku jeńców wojennych innych narodowości, których często chowano w pobliżu wyznaczonych miejsc pracy, na miejscowych cmentarzach. O niektórych z nich do dzisiaj przypominają zachowane groby lub tablice pamiątkowe.

Na początku lutego 1945 roku Stalag VIII A został ewakuowany w kilku etapach w kierunku zachodnim. Ofiarą tych tzw. marszów śmierci padli kolejni jeńcy wojenni. Ciężko chorzy jeńcy pozostali w obozie, strzeżeni tylko przez kilku żołnierzy i paru cywilów, aż do wyzolenia w dniu 8 maja.

Po 1945 roku

W latach powojennych baraki obozowe rozebrano, a cegły z rozbiórki wykorzystano do odbudowy zrujnowanej stolicy Polski. W początkach lat 60. ubiegłego wieku uporządkowano część terenu, na którym grzebano jeńców radzieckich i założono symboliczny cmentarz.

W 1965 roku Zgorzelec odwiedzili byli jeńcy Stalagu VIII A z Belgii i Francji, którzy ufundowali tablicę z napisem w języku polskim i francuskim: Jeńcom Stalagu ku czci – swoim kolegom wszystkich narodów umarłym w niewoli. Sierpień 1965, umieszczoną na głazie na cmentarzu.

W 1976 roku były Stalag VIII A został oficjalnie zarejestrowany jako miejsce pamięci narodowej. Uczczono to ceremonią odsłonięcia obelisku, który powstał z inicjatywy i ze zbiorok kombatantów francuskich i belgijskich.

W zgorzeleckim Technikum Zawodowym, nauczyciel historii Roman Zgłobicki i jego uczniowie stworzyli izbę pamięci, która przez długi czas pozostawała jedynym miejscem pamięci i edukacji o stalagu, a także punktem kontaktowym dla rodzin jeńców wojennych. Pogłębianą latami wiedzę o Stalagu VIII A i innych miejscach pamięci w Zgorzelcu, Roman Zgłobicki zawarł w swojej książce

wydanej w 1995 roku. Rok później, pierwszą niemiecką książkę o wydarzeniach związanych ze Stalagiem VIII A wydała autorka Hannelore Lauerwald z Görlitz.

W 2006 roku Albrecht Goetze założył stowarzyszenie *Meetingpoint Music Messiaen*, które zainspirowane artystycznym przetworzeniem doświadczenia niewoli przez Oliviera Messiaena, stale poszukuje nowych form upamiętniania. Czyniąc to, stowarzyszenie zawsze łączy swoją pracę z tym autentycznym miejscem, miejscem pamięci, w którym można dowiedzieć się o przeszłości i wspólnie kształtować przyszłość.

Dziś

W 2015 roku, po wielu latach polsko-niemieckiej współpracy osiągnięto kolejny kamień milowy — w ramach projektu dofinansowanego przez Unię Europejską na terenie tzw. przedobozu wybudowano *Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura*. Miejsce pamięci i centrum spotkań prowadzą wspólnie — polska Fundacja Pamięć, Edukacja, Kultura oraz niemieckie stowarzyszenie *Meetingpoint Memory Messiaen*.

Dziś miejsce pamięci Stalag VIII A pełni w Europie-Mieście Zgorzelec-Görlitz także rolę międzynarodowego centrum spotkań i edukacji, w którym często odbywają się debaty i dyskusje dotyczące zarówno tematów polsko-

-niemieckich, jak również traktujące o polityce na świecie. Przy wsparciu lokalnych władz i instytucji oraz ekspertów po obu stronach Nysy, a także w oparciu o polityczny konsensus między Republiką Federalną Niemiec a Rzeczpospolitą Polską, partnerzy pracują nad dalszym poznawaniem i upowszechnianiem historii Stalagu VIII A, aby losy ofiar nigdy nie zostały zapomniane.

LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA:

T. SUDOŁ: „HISTORIA STALAGU VIII A”, Z: STALAG VIII A I EUROPEJSKIE CENTRUM PAMIĘĆ, EDUKACJA, KULTURA. PAMIĘĆ HISTORYCZNA I DZIAŁANIA DLA PRZYSZŁOŚCI, 2017.

J. LUSEK, A. GOETZE: „STALAG VIII A GÖRLITZ. GESCHICHTE - GEGENWART - ZUKUNFT”, Z: ŁĄBINOWCKI ROCZNIK MUZEALNY. JEŃCY WOJENNI W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ 2011.

R. ZGŁOBICKI: OBOZY I CMENTARZE WOJENNE W ZGORZELCU, 1995.

P. ZUBRZYCKI: DULAG 1939, 2009.

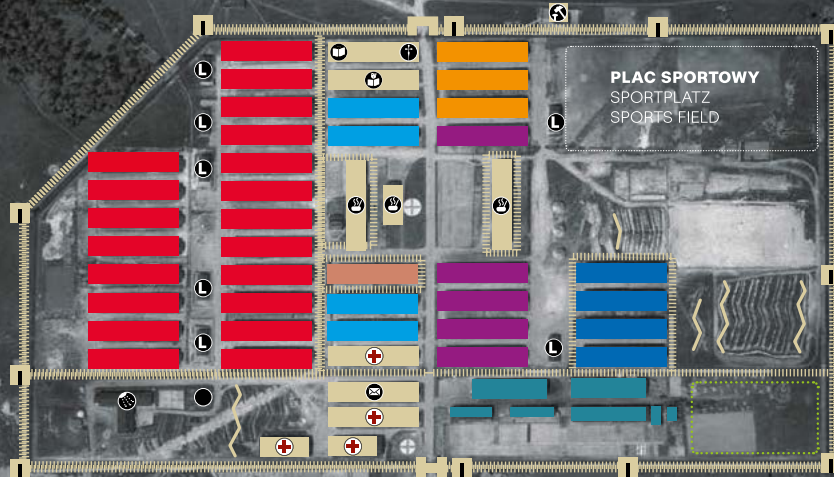
H. LAUERWALD: PRIMUM VIVERE. ZUERST LEBEN. WIE GEFANGENE DES STALAG VIII A GÖRLITZ ERLEBTEN, 2008.

STALAG VIII A I NARODOWOŚCI

STALAG VIII A UND NATIONALITÄTEN

STALAG VIII A AND NATIONALITIES

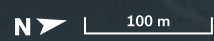
PLAN STALAGU VIII A
PLAN DES STALAG VIII A
MAP OF THE STALAG VIII A

- **JEŃCY RADZIECCY I WŁOŚCY**
SOWJETS UND ITALIENER
SOVIETS AND ITALIANS
- **BRYTYJCZYCY, POLACY, JUGOSŁOWIANIE**
BRITEN, POLEN, JUGOSLAWEN
BRITISH, POLISH, JUGOSLAVIAN
- **BELGOWIE**
BELGIER · BELGIAN
- **FRANCUZI**
FRANZOSEN · FRENCH
- **BARAK PRZEJŚCIOWY**
DURCHGANGSBARACKE
TRANSITION BARRACK
- **BARAKI WIĘZIENNE**
HAFTBARACKEN · DETENTION BARRACKS
- **REWIZJA OSOBISTA**
LEIBESVISITATION
BODY SEARCH
- **BARAK KARNY**
STRAFBARACKE
DETENTION BARRACKS
- **KOMENDANTURA**
KOMMANDANTUR
COMMANDANT'S BARRACKS
- **WARSZTAT**
WERKSTATT · WORKSHOP
- B **BIBLIOTEKA**
BIBLIOTHEK · LIBRARY
- K **BARAK KOŚCIELNY**
KIRCHENBARACKE · CHURCH BARRACK
- T **BARAK TEATRALNY**
THEATERBARACKE · THEATRE BARRACK
- K **BARAK KUCHENNY**
KÜCHENBARACKE · KITCHEN BARRACKS
- K **KANTYNA**
KANTINE · CANTEEN
- P **BARAK POCZTOWY**
POSTBARACKE · POSTAL BARRACK
- L **LAZARET**
LAZARETT · CAMP HOSPITAL
- S **STOLARNIA**
TISCHLERWERKSTATT
CARPENTER'S WORKSHOP
- D **BARAK DEZINFEKCYJNY**
DESINFEKTIONSBARACKE
DISINFECTION BARRACKS
- O **KOSTNICA**
LEICHENHALLE · MORGUE
- L **LATRYNA** · LATRINE

- H **BRAMA GŁÓWNA**
HAUPTTOR
MAIN GATE
- T **BRAMA**
TOR
GATE
- W **WIEŻA STRAŻNICZA**
WACHTURM
GUARD TOWER

- PODWÓJNY DRUT KOLCZASTY**
DORPELTER STACHELDRAHT
DOUBLY BARBED WIRE
- DRUT KOLCZASTY**
STACHELDRAHT
BARBED WIRE
- OKOPY**
SCHUTZGRABEN
COVER SHAFT
- OGRÓD WARZYWNY**
GEMÜSEGARTEN
VEGETABLE GARDEN

KONCERT

PIĄTEK

13.01.

20⁰⁰

Europejskie
Centrum Pamięć,
Edukacja, Kultura

- Ania Vegry,
sopran
- Katarzyna
Wasiak, fortepian
- Frank
Harders-
Wuthenow,
moderator

Oj, którzy ratują się pieśnią

Szymon Laks (1901-1983)

Szczęście (1938)

Przymierze (1938)

Prośba o piosenkę (1964)

Karol Rathaus (1895-1954)

As I ride (1943) - *Kiedy jadę*

The oblation (1943) - *Ofiara*

Sweet music (1943) - *Słodka muzyka*

Szymon Laks

Trois Poèmes chantés (1960) - Trzy śpiewane wiersze

- I. Szukam dla pieśni mojej
- II. Lalka
- III. Mały więzień

Ignace Strassfogel (1909-1994)

You said that „I” was „great” – one day (1984)
- *Powiedziałaś, że „ja” byłem „wielki” - jednego dnia*

Summer (1984) - *Lato*

It was a quiet way (1984) - *To była cicha droga*

Szymon Laks

Wybór z trzech dzieł z **Huit chants populaires juifs** (1947) - *Osiem żydowskich pieśni ludowych*

André Tchaikowsky (1935-1982)

Wybór z **Sieben Sonette von William Shakespeare** (1967) - *Siedem sonetów Szekspira*

Szymon Laks

Bezdomna (1949)

Dyzio marzyciel (1938/39)

Gdybyś (1974)

Ci, którzy ratują się pieśnią

Utwory Karola Rathausa, Ignacego Strassfogla, Andrzeja Czajkowskiego oraz Szymona Laks

Frank Harders-Wuthenow

„ Trudno mi zrozumieć, że życie w tym państwie, które było najbardziej europejskie ze wszystkich krajów, jest już nie do zniesienia. Nie mieć w tej chwili żadnych poważnych zmartwień o pracę to błogosławieństwo. Doceniam to w pełni. No ale cóż to znaczy? Dla kogoś, kto jak ja starał się żyć zgodnie (mimo różnych zawirowań) z duchowymi nakazami życia i sztuki, dla kogoś, kto dlatego tak mocno był związany z niemieckim życiem intelektualnym. Może to był przypadek, że ja w Niemczech i prawie tylko w Niemczech mogłem zaistnieć. Działo się to bez wyjątku dzięki temu, co dawałem z siebie, nigdy nie musiałem szukać innych dróg, korzystać z pomocy społecznej. Czy takie istnienie tylko dzięki swojej twórczości jest gdzie indziej możliwe? ”

Te poruszające i głęboko pouczające słowa napisał kompozytor **Karol Rathaus** w kwietniu 1933 roku z Paryża, swojego pierwszego miejsca pobytu na wygnaniu, do swojego przyjaciela i wydawcy Hansa Heinsheimera. Rathaus opuścił Berlin, miejsce swojej działalności, już na przełomie lat 1932/33, w przeczuciu tego, co nastąpi. Urodzony w roku 1898 w Tarnopolu jako dziecko zasymilowanej rodziny żydowskiej z austriackim obywatelstwem dorastał jako obywatel monarchii cesarsko królewskiej zarówno wśród języka polskiego, jak i niemieckiego. Rathaus studiował w Wiedniu prawo i kompozycję, w roku 1920 przeniósł się wraz ze swoim nauczycielem Franzem Schrekerem do Berlina, żeby ukończyć tam studia kompozytorskie. W drugiej połowie lat 20. Rathaus zrobił błyskawiczną karierę jako jeden z odnoszących największe sukcesy kompozytorów swojego pokolenia w świecie

niemieckojęzycznym. Jako reprezentant awangardy, jako Polak żydowskiego pochodzenia w 1933 roku znalazł się od razu na liście „wynaturzonych” kompozytorów. Jego droga uchodźcza prowadziła od Paryża przez Londyn i Hollywood do Nowego Jorku, gdzie działał jako profesor i kompozytor na Queens College w Brooklynie aż do śmierci w 1954 roku.

Podobny los dzielił **Ignacy Straszogel**, urodzony w 1909 roku w Warszawie, uczeń kompozytora Schreкера w Berlinie, cudowne dziecko pianistyki. W 1926 roku, w wieku 17 lat, został najmłodszym zdobywcą nagrody Mendelssohna, najbardziej renomowanej nagrody kompozytorskiej Republiki Weimarskiej. Jeszcze jako młodziwiec zrobił światową karierę jako pianista i muzyk kameralny, partner tak sławnych skrzypków, jak Carl Flesch czy Joseph Szigeti. W 1934 uciekł do Nowego Jorku, gdzie przez wiele lat pracował jako dyrygent w Metropolitan Opera. Zarówno dla Rathausa, jak i dla Straszogla język angielski był nie tylko niezbędnym narzędziem do przeżycia na wygnaniu. Zanurzając się w angielskiej i amerykańskiej poezji, stworzyli duchowy pomost do kultury społeczeństwa, które uratowało im życie, umożliwiło nową artystyczną egzystencję, a po Polsce i Niemczech ofiarowało im trzecią ojczyznę. Straszogel i Rathaus po swoim przyjeździe do USA tworzyli wyłącznie do tekstów w języku angielskim.

Andrzej Czajkowski, urodzony w 1935 w Warszawie, przeżył jako dziecko Holocaustu w niewyobrażalnych warunkach, w kryjówkach, ze sfalszowanymi dokumentami – jego właściwe nazwisko brzmiało Robert Andrzej Krauthammer. Podobnie jak Straszogel, podwójnie utalentowany, zrobił po wojnie karierę jako cudowne dziecko fortepianu. Studiował w Paryżu i Warszawie, ostatecznie opuścił komunistyczną Polskę i wspomagany przez Artura Rubinsteina osiadł w Anglii jako wolny pianista i kompozytor. Czajkowski, jeden z najbardziej

ekscentrycznych, a także utalentowanych pianistów swojej generacji, uważał się raczej za twórcę niż odtwórcę i w swojej działalności koncentrował się głównie na kompozycji. W roku 1982 przedwcześnie zmarł na chorobę nowotworową. Odkrycie jego fascynującego dorobku kompozytorskiego rozpoczęła dopiero pośmiertna prapremiera opery *Kupiec wenecki* według dramatu Szekspira w roku 2013 podczas festiwalu

w Bregenz. Produkcja odniosła także sukces w Warszawie i Londynie. Podobnie do Straszogla i Rathausa, Czajkowski na obczyźnie także komponował do tekstów angielskich. Jego muzyka do *Sonetów* Szekspira, która do dzisiaj nie jest znana w Niemczech, należy bez wątpienia do szczytowych osiągnięć udźwię-

„Zanurzając się w poezji stworzyli duchowy pomost do kultury społeczeństwa, które uratowało im życie.”

kowania poezji anglojęzycznej w drugiej połowie XX wieku.

Inny stosunek do komponowanej muzyki i języka liryki miał **Szymon Laks**. Urodzony w 1901 w Warszawie, osiedlił się w roku 1926 w Paryżu, gdzie dla niego, polskiego Żyda, w międzynarodowym środowisku artystycznym „École de Paris”, istniały o wiele lepsze możliwości rozwoju artystycznego aniżeli w Polsce. Kariera Laks, który w latach 30. komponował dla najbardziej znanych w Paryżu wykonawców, została brutalnie przerwana przez kolaborację francuskiego rządu Vichy z III Rzeszą. W 1941 roku Laks został z powodu swojego pochodzenia aresztowany, a w roku 1942 deportowany do obozu koncentracyjnego w Auschwitz. Dzięki temu, że był muzykiem, udało mu się przeżyć – prowadził bowiem kapelę obozową. Po wyzwoleniu wrócił do Paryża, gdzie w latach 60. nawiązywał częściowo do swoich sukcesów kompozytorskich z czasów przedwojennych. Jego kompozycje pieśni, które po raz pierwszy zostały wydane na płycie kompaktowej w zeszłym roku w interpretacji Ani Vegry i Katarzyny Wasiak, on sam uważał za najbardziej znaczącą część swego dorobku. Mimo że Laks po mistrzowsku opanował język francuski, pisał

po francusku i tłumaczył na francuski, prawie cała jego twórczość pieśniarska, z małymi wyjątkami, opiera się na wierszach znaczących polskich poetów XX w.

W biografiami kompozytorów, których chcemy zaprezentować na tym koncercie, odzwierciedlają się ogromne i wstrząsające wydarzenia, które zaszły w Europie XX wieku. Wojna, prześladowania i wygnanie pozostawiły trwałe ślady w ich dziełach. Ale właśnie ich utwory są dowodem głębokiego humanizmu i wiary w pokonującą wszystkie nacjonalistyczne uprzedzenia i bariery siłę kultury, jako najważniejszej ochrony przed barbarzyństwem.

Frank Harders-Wuthenow

studiował muzykologię, filozofię i romanistykę w Moguncji i Hamburgu oraz kompozycję i teorię muzyki w Wyższej Szkole Muzyki i Teatru w Hamburgu. W latach 1990–1996 pracował jako dramaturg muzyczny w Bielefeld, był również współpracownikiem Towarzystwa im. Franza Schreкера w Paryżu. Od 1997 roku

Frank Harders-Wuthenow pracuje jako redaktor w berlińskim wydawnictwie muzycznym Boosey & Hawkes. Jest również producentem wytwórni płytowej „eda records” oraz członkiem zarządu stowarzyszenia „Room28”, które sprawuje pieczę nad dziedzictwem artystycznym więźniów getta w Theresienstadt. Twórczość Hardsesa-Wuthenowa obejmuje liczne produkcje płytowe i radiowe, publikacje oraz wystawy. Jest on także autorem scenariuszy festiwalu i koncertów z obszaru „muzyki wyklętej/muzyki i wygnania”.

Ania Vegry

Sopranistka Ania Vegry studiowała w klasie Christiane Iven, Charlotte Lehmann i Teresy Berganzy. Jest laureatką wielu międzynarodowych konkursów. Jako członkini zespołu Państwowej Opery w Hanowerze, Ania Vegry wykonywała wiele partii solowych, głównie w utworach Mozarta, Rossiniego, Verdiego oraz dziełach muzyki współczesnej. Gościnnie występowała m.in. w Państwowej Operze w Hamburgu, Filharmonii Berlińskiej, Filharmonii Monachijskiej Gasteig oraz z takimi orkiestrami jak Orkiestra Symfoniczna Radia SWR oraz Filharmonia Radia NDR. Jej partnerami muzycznymi są tacy artyści jak Christopher Hogwood, Enrique Mazzola, Albrecht Mayer, Nicholas Rimmer i Sharon Kam. Oprócz nagrań dla NDR, MDR i SWR, w 2020 roku ukazała się jej płyta z brawurowo wykonanymi ariami F. L. Gassmanna. Od sezonu 2020/2021 Ania Vegry jest członkinią zespołu Anhaltisches Theater Dessau.

Katarzyna Wasiak

Pianistka Katarzyna Wasiak ukończyła studia muzyczne w Wiedniu w klasie Olega Maisenberga i Wolfganga Watzingera oraz w Berlinie w klasie Jacquesa Rouviera oraz Fabia Bidiniego. Ponadto ukończyła także studia z zakresu zarządzania kulturą. Jest laureatką licznych konkursów i gościem renomowanych festiwali, takich jak Schleswig-Holstein Musik Festival oraz Carinthischer Sommer. Regularnie nagrywa dla rozgłośni radiowych oraz wytwórni płytowych. Występowała z takimi orkiestrami jak Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia Warszawa i Narodowa Orkiestra Symfoniczna Estonii oraz z wybitnymi artystami sceny muzycznej, m. in. Michailem Jurowskim, Janem Krenzem, Benjaminem Schmidem i Clemensem Hagenem. Wspólnie z innymi artystami i artystkami pracuje nad projektami zajmującymi się problematyką historyczną, w tym polsko-żydowskim dziedzictwem kulturowym XX wieku.

Muzyka w okupowanej Polsce 1939-1945

Frank Harders-Wuthenow

Celem wystawy jest przedstawienie życia muzycznego w Polsce podczas drugiej wojny światowej oraz konsekwencje polityki kulturalnej nazistowskich okupantów.

Zorganizowana na podstawie różnego rodzaju zbiorów z polskich, amerykańskich, izraelskich i niemieckich archiwów (dokumenty, fotografie, wiersze, piosenki, dzieła sztuki, sprawozdania świadków itd.) niniejsza wystawa po raz pierwszy przedstawia różne formy obecności muzyki w życiu społeczeństwa podczas wojny oraz przypomina o losach i twórczości muzyków, muzykologów, miłośników muzyki.

Najbardziej znacząca część wystawy poświęcona jest tragicznym losom polskich artystów i artystek żydowskiego pochodzenia, więźniom getta oraz obozów koncentracyjnych, spośród których większość z nich nie przeżyła Holokaustu.

Uprawianie muzyki w tamtych czasach, w których miliony polskich obywateli straciło życie, było często przejawem odwagi obywatelskiej, solidarności oraz nie-

zmiernej bezinteresowności – historia Władysława Szpilmana, który został uratowany przez swoich polskich przyjaciół i niemieckiego oficera Wilma Hosenfelda jest przykładem podobnym do wielu innych sytuacji. Dla wielu prześladowanych muzyka często oznaczała azyl, czasem nawet ratowała życie. Tak właśnie było w przypadku Szymona Laksa, który przeżył obóz zagłady Auschwitz-Birkenau, ponieważ prowadził tam orkiestrę obozową.

Wystawa przedstawia nie tylko przykłady niewiarygodnej wręcz manipulacji w sferze muzyki poprzez totalitarny despotyzm, ale także znaczenie muzyki w stosunkach międzyludzkich w obozach koncentracyjnych czy także podczas Powstania Warszawskiego w sierpniu 1944 roku. Sposób przedstawienia tych aspektów na wystawie na przykładzie muzyki, wpływa na dialog pomiędzy narodowościami i generacjami w duchu tolerancji.

Wystawa została zainicjowana przez berlińskie stowarzyszenie Room 28 e.V. w 2010 roku w związku z przygotowaniem do międzynarodowych uroczystości z okazji 200. rocznicy urodzin Fryderyka Chopina. Wystawa, której kuratorką była polska muzykolożka dr Katarzyna Naliwajek, sfinansowana została ze środków Unii Europejskiej oraz Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej. Ekspozycja przeżyła swoją francuską premierę podczas festiwalu *Musiques Interdites* w Marsylii, niemiecką w Schleswig-Holstein podczas festiwalu muzycznego w Kilonii i Hamburgu oraz na festiwalu *Warszawska Jesień*. Ponadto można było ją zobaczyć m.in. w Berlinie, Lipsku, Lüneburgu oraz podczas uznamskiego lata muzyki w Peenemünde, w Oświęcimiu i Sosnowcu (mieście urodzenia Władysława Szpilmana). Mówiono o niej w wielu mediach.

W roku 2011 uniwersytet w Lüneburgu przyznał autorce i kuratorce wystawy, dr Katarzynie Naliwajek, nagrodę im. Hosenfelda-Szpilmana. Dr Naliwajek należy do jednych z najważniejszych ekspertek w tej dziedzinie. Wykłada muzykologię na uniwersytecie w Warszawie.

PORTAL

PRESTO

www.prestoportal.pl

Tu przeczytasz:

- refleksję o tym, czy gra wideo jest najdoskonalszą formą sztuki
- jak powstawał film „Skrzypek na dachu”
[i czemu służyła pończocha na obiektywie]
- o nowej violi organów wg projektu Leonarda da Vinci
[opowiada jej konstruktor Sławomir Zubrzycki]
- o powstaniu Ukrainian Freedom Orchestra
[opowiada dyrygentka Keri-Lynn Wilson]
- wywiady m.in z: Janem Tomaszem Adamusem,
Piotrem Sałajczykiem, Andrzejem Boreyko i Stefanem Wesołowskim

TELEWIZJA ———
BOGATYNIA

WIADOMOŚCI

POLITYKA   SPORT   KULTURA

 tvbogatynia.pl [TelewizjaBogatynia](https://www.facebook.com/TelewizjaBogatynia) [TVBogatynia](https://www.youtube.com/TVBogatynia)

Kultura, nauka, gospodarka i historie lokalne

Wykup abonament już teraz!

Osoba kontaktowa Uwe Tauterat:

☎ 03588 22348 5559 | ✉ tauterat.uwe@ddv-mediengruppe.de

Bądź na
bieżąco zawsze i z
każdego miejsca

SZ SÄCHSISCHE
ZEITUNG

DDV NEISSE

22.–25. JUNI 2023 14. INTERNATIONALE SCHOSTAKOWITSCH TAGE GOHRISCH

S

Quatuor Danel, Yulianna Avdeeva,
Sächsische Staatskapelle Dresden,
Dmitri Jurowski, Maxim Schostakowitsch u.v.a.
WWW.SCHOSTAKOWITSCH-TAGE.DE

SACHSEN Gefördert durch das Sächsische Staatsministerium
für Wissenschaft, Kultur und Tourismus.
Die Schostakowitsch Tage werden mitfinanziert
durch Steuermittel auf der Grundlage des vom
Sächsischen Landtag beschlossenen Haushalts.

Praca i oferta Miejsca Pamięci

Wspólna opieka nad Miejscem Pamięci Stalag VIII A wraz z polską Fundacją Pamięć, Edukacja, Kultura oraz badanie i upowszechnianie historii tego miejsca z wykorzystaniem nowoczesnych form edukacji historyczno-politycznej i kulturalnej ukierunkowanej na młodzież z różnych krajów, to podstawa naszej pracy.

Alexandra Grochowski kierowniczką biura oraz **Marta Wyspiańska** referentką ds. Edukacji i Miejsca Pamięci Meetingpoint Memory Messiaen e.V.

Wystawy

Europejskie Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura oferuje odwiedzającym kilka wystaw stałych. Wewnątrz budynku znajduje się ekspozycja dotycząca **Stalagu VIII A**, która w 2022 r. została rozszerzona o **dwie nowe witryny**. Nowa część wystawy z jednej strony obrazuje rozmiar wojny, z drugiej zaś odwołuje się do osobistych historii jeńców.

Na zewnątrz znajduje się wystawa przybliżająca temat **pracy przymusowej w Görlitz**, jak też w miejscach istotnych dla historii stalagu kilka tablic informacyjnych. Na terenie znajdują się również rzeźby korespondujące z muzyką Oliviera Messiaena. Obiekty zaleca się zwiedzać razem z przewodnikiem. *Europejskie Centrum* jest otwarte dla zwiedzających od poniedziałku do piątku między godziną 10:00 a 15:00, jak również w wybrane soboty i niedziele w miesiącach od maja do października. Od roku 2022 zwiedzanie miejsca pamięci jest możliwe również z nowo wydanym przewodnikiem multimedialnym, w skład którego wchodzi ścieżki audio „Niemiecki obóz jeniecki Stalag VIII A” oraz „Muzyka jako sposób przetrwania”.

Oprowadzenia

Oprowadzenia z przewodnikiem* po terenie byłego obozu i wystawach można zarezerwować telefonicznie i mailowo. Oprócz tego, raz w miesiącu, w okresie od maja do października, oferowane są ogólnie dostępne oprowadzenia, których współorganizatorem jest spółka *Europa-stadt GörlitzZgorzelec GmbH*. Ponadto Volkshochschule (centrum edukacji dla dorosłych) Görlitz oferuje chętnym oprowadzenia rowerowe i wykłady.

Rocznice

W 2022 roku *Meetingpoint Memory Messiaen e.V.* wraz z zainteresowanymi mieszkańcami Europejskiego Miasta Görlitz-Zgorzelec zorganizował kilka wydarzeń okolicznościowych i kulturalnych zatytułowanych **polско-niemieckie dyskursy pamięci**.

Meetingpoint Memory Messiaen uczestniczy też w organizowanych przez *Fundację Pamięć, Edukacja, Kultura* ważnych uroczystościach rocznicowych jak wyzwoleń Stalagu VIII A 8 maja 1945, a także wybuch powstania w getcie warszawskim 19 kwietnia 1943.

Opracowania i badania

W ostatnich latach miejsce pamięci Stalag VIII A odwiedzają coraz liczniej **rodziny byłych jeńców**, dlatego praca Europejskiego Centrum Pamięć, Edukacja, Kultura szczególnie mocno skupia się na nawiązywaniu i podtrzymywaniu kontaktów oraz archiwizacji materiałów i informacji przekazywanych do placówki. Prowadzone prace archeologiczno-badawcze pozwalają odkrywać liczne artefakty i poznawać szczegóły biografii poszczególnych jeńców. Będą dostępne dla zainteresowanych nie tylko na miejscu, ale także poprzez **archiwum internetowe**.

Historia na wyciągnięcie ręki - Oferta edukacyjna

W czerwcu 2022 roku ukazała się pierwsza edycja oferty edukacyjnej miejsca pamięci Stalag VIII A. Skierowana jest ona do młodzieży, osób uczących się i studiujących w Polsce i w Niemczech, a także młodych ludzi z całej Europy. Oferta obejmuje zarówno półtoragodzinne aktywne oprowadzanie z przewodnikiem*, jak również składa się z oddzielnych modułów metodycznych, które można różnorodnie łączyć. Proponowane zajęcia obejmują od dwu- lub trzygodzinnych wycieczek, poprzez pół- i całonocne warsztaty, aż do kilkudniowych pobytów. Stosowane metody i wybrane tematy są skierowane do młodzieży od 12 roku życia i są dostosowane do odpowiednich potrzeb po uprzednim porozumieniu z opiekunem czy opiekunką grupy. Pełna oferta edukacyjna znajduje się na stronie głównej *Meetingpoint Memory Messiaen e.V.*

Upamiętnienie na miejscu

W ramach międzynarodowej wymiany młodzieży **Worcation**, wyróżnionej przez Unię Europejską Nagrodą im. Karola Wielkiego dla Młodzieży, 25 młodych ludzi z różnych krajów UE i Ukrainy przyjeżdża co roku na dwa tygodnie do Görlitz-Zgorzelca, żeby tu, na miejscu pielęgnować teren dawnego obozu, prowadzić profesjonalne prace archeologiczne i jednocześnie twórczo zajmować się przeszłością. Głównym tematem tegorocznej wymiany młodzieży były „prawa człowieka”. Podczas warsztatów uczestnicy dyskutowali o aktualnych problemach społecznych, takich jak np. atak Rosji na Ukrainę.

Sounds from the past jest polsko-niemieckim przedstawieniem muzyczno-teatralnym o tematyce historycznej. Dwumiesięczna oferta zajęć pozalekcyjnych skierowana była do młodzieży ze Zgorzelca i Görlitz w wieku

Marta Wyspiańska

referentka ds. Edukacji i Miejsca Pamięci **Meetingpoint Memory Messiaen** e.V.

od 15 do 20 lat. W ramach warsztatów artystycznych zgłębiano historię Stalagu VIII A oraz poznawano indywidualne losy jeńców. Spostrzeżenia i odczucia uczestników zostały ujęte w formę performansu.

Rozwój działalności edukacyjnej i miejsca pamięci

Od maja 2022 roku Fundacja Pamięć, Edukacja, Kultura jest członkiem nowo powstałego konsorcjum Sieci „Liga Pamięci Jenieckiej” pod patronatem Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych, a prezes Fundacji, Kinga Hartmann-Wóycicka, została zaproszona do Rady Konsorcjum.

W realizowanym przez Fundację Pamięć, Edukacja, Kultura i stowarzyszenie Meetingpoint Memory Messiaen projekcie współpracy w dziedzinie edukacji **„Poznać i zrozumieć. Pamięć w imię przyszłości. Rozwój sieci edukacyjnych i społeczeństwa w polsko-**

saksońskim regionie przygranicznym” zawarto najważniejsze filary pracy partnerów obu organizacji.

Między innymi w 2022 roku powstała nowa publikacja *Niemiecki obóz jeniecki Stalag VIII A Görlitz. Przewodnik dydaktyczny do edukacji historycznej w miejscu pamięci Stalag VIII A*. Ma on pomóc nauczycielom i grupom szkolnym w przygotowaniu się do wizyty w miejscu pamięci. Publikacja jest dostępna zarówno w miejscu pamięci, jak i na naszej stronie internetowej.

Biuro koordynacyjne ds. międzynarodowej pracy z młodzieżą Görlitz-Zgorzelec

Stowarzyszenie Meetingpoint Memory Messiaen zostało wybrane przez miasto Görlitz do koordynacji międzynarodowej pracy z młodzieżą w Europa-Mieście. Biuro działa jako **jednostka centralna Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży** dla miasta Görlitz, będąc też partnerem platformy **Eurodesk**, z pomocą której prowadzi doradztwo dla młodzieży i pośredniczy w zakresie organizacji wyjazdów dla młodzieży na rozmaite wolontariaty zagraniczne.

Od kilku lat *Meetingpoint* koordynuje również organizację polsko-niemieckiego wakacyjnego projektu *Miasto Dzieci*. To jeden z pierwszych i największych polsko-niemieckich projektów dla dzieci i młodzieży w bliźniaczym mieście.

Ponadto partnerzy aktywnie uczestniczą w różnych historycznych sieciach w Niemczech i w Polsce.

* Wystawy, oprowadzenia z przewodnikiem i warsztaty oferowane są w językach polskim, niemieckim, częściowo angielskim oraz innych.

ABY BYĆ NA BIEŻĄCO Z INFORMACJAMI NA TEMAT DZIAŁAŃ STOWARZYSZENIA ZACHĘCAMY DO ZAPISANIA SIĘ DO NASZEGO NEWSLETTERA:

WWW.MEETINGPOINT-MEMORY-MESSIAEN.EU/NEWSLETTER

Gregoriański

Da pacem domine - *Daj nam pokój, Panie* (Psalm 122)

Olivier Messiaen (1908-1992)

O sacrum convivium (1938) - *O święta ucztu*

Tobias Brommann (1968)

Improwizacja w II modusie Messiaena o
Da pacem domine

Josef Gabriel Rheinberger (1839-1901)

Agnus Dei z *Cantus Missae* (1878)

Vaughan Williams (1872-1952)

Agnus Dei z *Mszy g-moll* (1921)

Samuel Barber (1910-1981)

Agnus Dei (1967)

**Henry Purcell (1659-1695),
Sven-David Sandström (1942-2019)**

Hear my Prayer, o Lord (1682/1968)
- *Wysłuchaj modlitwy mojej, Panie*

Krzysztof Penderecki (1933-2020)
Agnus Dei (1981) z Polskiego Requiem

Olivier Messiaen

z **L'Ascension - Quatre Méditations
symphoniques pour Orgue** (1933/34)
- *Wniebowstąpienie - Cztery symfoniczne medytacje
na organy*

III. Transports de joie d'une âme devant la gloire
du Christ qui est la sienne - *Wybuchy radości
duszy przed należącą się jej chwałą Chrystusa*

Walentyn Sylwestrow (1937)

Prayer for the Ukraine (2014) - *Modlitwa dla Ukrainy*

Norbert Blacha (1959-2012)

Modlitwa o Pokój (1980)

Roman Rybak (1955)

Ukrain Idyll - *Kompozycja Tarasa Szewczenko*

Arnold Schönberg (1874-1951)

Friede auf Erden (1907) - *Pokój na Ziemi*

Obdarz nas pokojem

Koncert „Obdarz nas pokojem” Europa Chor Akademii
Görlitz

Anneliese Branke

Ludzkie głosy, które bywają tak różnorodne – wrażliwe, pełne wiary, błagalne, posępne – nadają idei tego koncertu wzruszającą atmosferę. Stapiają się chóralnie w jedno *My*, by w obliczu nowej wojny w Europie, za pomocą muzyki, prosić wspólnie o pokój. Bazujące na tekstach chrześcijańskich dzieła, które tu zabrzmiały, pochodzą z różnych czasów i krajów. Odzwierciedlają różne sposoby ludzkiego wszechobecnego wołania o pokój.

To spektrum jest widoczne już w pierwszych utworach: i tak na początek rozbrzmiewa bardzo skromny i medytacyjny psalm *Da pacem, Domine*, podczas gdy następujące po nim *O sacrum convivium!* Messiaena wydaje się być pytające i mroczne, poprzez użycie pozornie niestabilnych, ciężko uchwytnych dźwięków. Zarówno rytmika, jak i harmonia nie odpowiada zwykłym przyzwyczajeniom słuchowym. Tylko w słowie „Alleluja” dźwięk nabiera wiary i nadziei na lepszą przyszłość. Istotnym elementem muzycznego języka Messiaena jest asymetryczna rytmika; także i tutaj nie ma narzuconego rodzaju taktu. Innym istotnym elementem jest użycie modalnej harmonii »*modes à transpositions limitées*«, która daje wrażenie »*tonalnej wszechobecnosci*« a także »*atmosferę wielu rodzajów dźwięków równocześnie, bez politonalności*«. Dalsza improwizacja organowa, na temat rozbrzmiewającego na początku *Da pacem, Domine*, prowadzona jest w najczęściej używanej przez samego Messiaena skali harmonii: ośmiódźwiękowej skali ze zmieniającymi się naprzemiennie pół- i całymi tonami.

Potem następują trzy różne opracowania muzyczne 5 części *Ordinarium Missae – Agnus Dei*. Pierwszy utwór pochodzi z *Cantus Missae* op. 109 Es-dur Rheinbergera i rozwija późnoromantyczną panoramę dźwięków rozpo-

czynającą się błagalnym i delikatnym śpiewem podwójnego chóru. Początkowo można jeszcze rozróżnić wejścia obydwu chórów, ale wraz z tekstem *Dona nobis pacem* (Podaruj nam pokój) utwór zaczyna się zlewać. Rozpoczynający się wznoszącą się kwartą, a później perliście obniżający się motyw przechodzi przez każdy głos, podczas gdy reszta dźwięków przeplata się, tworząc muzyczne tło dla nadziei. Wielkim kontrastem jawi się opracowanie muzyczne Williamsa z jego *Mass in G minor* – brzmi bardziej niepozornie, ale dzięki prowadzeniu głosów i zastosowaniu antyfonii między solistami i solistkami a chórem, nabywa charakteru muzyki renesansowej.

Z kolei *Agnus Dei* Barbera, pierwotnie *Adagio for Strings*, – utwór dźwiękowy par excellence – melizmatycznie łączy tekst z wrażliwym, namiętym nastrojem. Tęskny temat wprowadzony jest najpierw przez sopran, a następnie podejmowany przez pozostałe głosy.

Jakże różnie w stosunku do tego brzmi ośmiogłosowe polifoniczne *Hear my prayer*, o *Lord* Sandströma oparte na kompozycji Purcella.

Szczególnie wyróżnia się dźwiękowo malownicza realizacja słowa „crying”, coraz bardziej wyrażająca cierpienie, prawie chaotyczna, osiagająca w kulminacji podobne do klasterów dźwięki. Także młodsze historycznie, przywołane tu, *Agnus Dei*, którego użył potem kompozytor Krzysztof Penderecki w swoim *Polskim Requiem*, ma charakter błagalny i żądający zarazem. Ten efekt wynika tutaj z konfrontacji tonalnych struktur i tematycznych toposów XIX wieku z nacechowanym dodekafonią i sonoryzmem językiem muzyki.

Temat utworu organowego Messiaena *Transport du Joie* – wybuchy radości duszy w obliczu chwały Chrystusa, która do niej należy – zostaje wprowadzony poprzez wznoszące się linie melodyczne. Dzieło to jest trzecią częścią napisanego pierwotnie dla orkiestry *L'Ascension*, skomponowaną specjalnie na organy przez Messiaena w 1935. Także tutaj używa on swojej własnej skali muzycznej i nie używa przyjętych zapisów taktowych.

„Ciepły dywan na-
dziei.”

Kolejne trzy utwory mają chyba najbardziej aktualny związek z rosyjską inwazją na Ukrainę. *Prayer for Ukraine* Sylwestrowa powstało w 2014 jako reakcja na Euromajdan i jego krwawe stłumienie. Sylwestrow nawiązuje do śpiewów i modlitw uczestników pokojowych demonstracji. Długie, wytrzymywane dźwięki niskich głosów nadają temu ośmiogłosowemu dziełu poruszającą atmosferę.

Do tego dołącza się utrzymana w charakterze pieśni ludowej *Modlitwa o Pokój* polskiego kompozytora Norberta Blachy: *Lecz niech już nigdy ściśnięta pięść nad naszą ziemią nie wzniesie się...* Także kompozycja Rybaka *Ukrain Idyll* wybrzmiewa folklorystycznie. Nic w tym dziwnego, ukraiński poeta narodowy Taras Szewczenko (1814–1861), którego wiersz jest tu udźwiękowany, używa często w swoich tęsknotą przepelnionych utworach lirycznych ukraińskich pieśni ludowych.

Koncert zakończy *Friede auf Erden* (Pokój na Ziemi) Schönberga. Używa on konsonansów i dysonansów, frazy homofoniczne i polifoniczne, aby idealny pokój przeciwstawić realnemu niepokojowi. Choć każde z tych dzieł ma ten sam temat, to każde z nich ma swój własny charakter, a jego kompozytor znalazł własną drogę błagania o pokój.

Anneliese Branke

urodziła się na polsko-niemieckim pograniczu, co wpłynęło na jej zainteresowanie polską kulturą i sztuką. Ukończyła studia licencjackie z muzykologii i polonistyki w Halle (Saale). Aktualnie kontynuuje tamże studia magisterskie z muzykologii. Do niedawna redagowała różne prace badawcze jako asystentka naukowa.

Jej zainteresowania skupiają się przede wszystkim na dziełach z pierwszej połowy XX wieku. W pracy magisterskiej koncentruje się na muzykach więzionych w nazistowskich obozach koncentracyjnych. Kładzie nacisk w szczególności na rozbieżność pomiędzy dobrowolnym graniem muzyki kształtującym tożsamość i niosącym pocieszenie, a torturą śpiewania czy grania na rozkaz.

Europa Chor Akademie Görlitz

Europa Chor Akademie Görlitz (Europejska Akademia Chóralna Görlitz) została założona w 2017 roku w Europa-Mieście Zgorzelec/Görlitz. Dzięki wsparciu Republiki Federalnej Niemiec oraz Wolnego Państwa Saksonii stworzono międzynarodowe centrum chóralne, które łączy praktykę koncertową z naukową opieką na wysokim poziomie.

Młodzi dyrygenci, śpiewacy i śpiewaczki z całej Europy mogą się tu szkolić w zakresie wiedzy praktycznej i teoretycznej pod artystycznym kierownictwem Jana Hoffmanna we współpracy ze znamienitymi docentami z różnych europejskich szkół muzycznych. Działania Akademii obejmują szerokie spektrum wykonań utworów muzycznych, poczynając od chóralnych dzieł symfonicznych, aż po koncerty jazzowe z udziałem chórów dziecięcych.

Jan Hoffmann

W czerwcu 2021 roku Jan Hoffmann rozpoczął gościnnie jako pierwszy dyrygent stałą współpracę z Europejską Akademią Chóralną, a od września 2022 roku został jej dyrektorem artystycznym. Studiował w Akademii Muzycznej w Mainz na kierunku wychowanie muzyczne ze specjalizacją śpiew oraz prowadzenie chóru i orkiestry. Od 1998/99 roku jest dyrektorem chóru i dyrygentem w Stadttheater Gießen, a od 2015 roku jest także zastępcą generalnego dyrektora muzycznego. Dyrygował tam wieloma koncertami symfoniczno-chóralnymi, operami, operetkami oraz musicalami. Przez 10 lat był dyrektorem chóru na festiwalu Ludwigsburger Festspiele. Od 2015 roku jest dyrektorem artystycznym Akademii Śpiewu we Frankfurcie. W sezonie 2019/2020 został komisarycznym pierwszym dyrygentem chóru w dreźnieńskiej Semperoper.

Tobias Brommann

Tobias Brommann, posiadający tytuł Kirchenmusikdirektor, jest głównym dramaturgiem w Europa Chor Akademie Görlitz (Europejskiej Akademii Chóralnej Görlitz). W kręgu jego zainteresowań znajduje się zarówno tradycyjna muzyka chóralna, jak również ta odchodząca od klasycznych wykonań. Brommann bada możliwości interakcji między muzykami, eksperymentuje z przestrzenią i kwestionuje przekazywane analizy i interpretacje. Już jako 13-latek został zatrudniony jako organista. Studiował muzykę kościelną w Hamburgu, gdzie założył szkołę śpiewu. Był asystentem Erica Ericsona oraz Michaela Gläsera. Przez 18 lat prowadził Berliński Chór Katedralny, w którego repertuarze znajdowała się zarówno tradycyjna muzyka chóralna i oratoryjna, jak również wiele dzieł współczesnych.

Grippe statt Festival.

Du hast nicht alles in der Hand.

Aber deine Zukunft.

Nicht alles ist planbar, aber die Absicherung deines Einkommens. Im undurchsichtigen Geflecht der Finanz- und Vorsorgeprodukte finden wir aus dem Angebot einer Vielzahl namhafter Anbieter genau das Produkt, welches am besten zu deiner persönlichen Zukunftsplanung passt. Starte jetzt mit der richtigen Vorsorge!

Finanzberater Ekkehard Schulze
selbstständiger Handelsvertreter
für Swiss Life Select

Obermarkt 7 · 02826 Görlitz
Telefon: 03581/87760
Mobil: 0171-3313005

ekkehard.schulze@swisslife-select.de

swisslife-select.de

Vermittlung & Verwaltung
IMMOBILIENBÜRO
Andreas Lauer GmbH
Telefon 03581 - 30 70 47

Wenn 's ums Wohnen geht.
BRÜCKE-Immobilien e.K.
Telefon 03581 - 31 80 20

Demianiplatz 55 · 02826 Görlitz

WWW.WOHNEN-IN-GOERLITZ.DE

MITGLIED IM

Tutaj gra muzyka!

Próby w profesjonalnych warunkach
w zabytkowym miejscu

LANDESMUSIKAKADEMIE SACHSEN

- osiem akustycznie zoptymalizowanych sal prób
- profesjonalne wyposażenie w instrumenty (w tym fortepian Steinwaya) i technologie (urządzenia nagrywające, platformy dla chóru/orkiestry, WLAN)
- zakwaterowanie i wyżywienie w sąsiednim schronisku młodzieżowym

www.lma-sachsen.de • +49 343 81 46 95 75

CHLEBOWZIĘCI

Piekarnia Chlebowzięci

ul. Warszawska 32

59-900 Zgorzelec

tel.: 729 968 161

e-mail: chlebowzieci@gmail.com

 Nowiny z Gminy Zgorzelec
 gmina.zgorzelec.pl

GMINA ZGORZELEC

PRZYJAZNA GMINA, POGODNYCH LUDZI

Wir freuen uns
auf Ihren Besuch!

Augenoptik ThomasWünsche
 Jakobstraße 4a
 02826 Görlitz

POWIAT ZGORZELECKI LANDKREIS ZGORZELEC

Możliwości bez granic *Möglichkeiten ohne Grenzen*

 fb.com/powiatzgorzelec

 @powiat_zgorzelecki

www.powiatzgorzelecki.pl

**GERHART
HAUPTMANN
THEATER** GÖRLITZ
ZITTAU

Tickets: 03581 474747

www.g-h-t.de

MAGAZYN FESTIWALOWY MIĘDZYNARODOWYCH DNI MESSIAENA GÖRLITZ-ZGORZELEC 2023

Wydawca i prawa autorskie:

MEETINGPOINT MEMORY MESSIAEN
STOWARZYSZENIE NA RZECZ PAMIĘCI,
EDUKACJI I KULTURY

Demianiplatz 40, D-02826 Görlitz
www.meetingpoint-music-messiaen.net
Tel.: +49 (0) 3581 661 269

Redakcja:

Julian Müller (kierownik projektu),
Frank Seibel, Samuel Wagner

Autorzy i autorki:

Anneliese Branke, Michael Ernst, Alexandra Grochowski,
Frank Harders-Wuthenow, Kinga Hartmann-Wóycicka,
Stefan Keym, Peter Oliver Loew, Anna Schürmer, Frank
Seibel, Samuel Wagner, Marta Wyspiańska

Projekt i layout:

Leo Lamprecht Grafikdesign

Okładka i logo:

Juliane Wedlich | Grafik • Illustration

Tłumaczenie na polski:

Małgorzata Mocia Woch

Współpraca redakcyjna przy opracowaniu polskiej wersji:

Teresa Korsak, Kinga Hartmann-Wóycicka,
Klaudyna Michalska

Reklama:

Magdalena Ziełńska-König

Zamknięcie redakcji:

12 grudnia 2022 r.

ZESPÓŁ FESTIWALOWY MIĘDZYNARODOWYCH DNI MESSIAENA 2023:
ALEXANDRA GROCHOWSKI (KIEROWNICTWO PROJEKTU), SAMUEL WAGNER
(KIEROWNICTWO ARTYSTYCZNE), FRANK SEIBEL (RADA ARTYSTYCZNA),
PHILIPP BORMANN (RADA ARTYSTYCZNA), MAGDALENA ZIELIŃSKA-KÖNIG
(KIEROWNICTWO PRODUKCJI & PUBLIC RELATIONS), JULIAN MÜLLER
(MAGAZYN FESTIWALOWY), KLAUDYNA MICHALSKA (ASYSTENTKA
PRODUKCJI), LOUISE GEORGI (KIEROWNICTWO FINANSOWE), MARTA
WYSPIAŃSKA (REFERENTKA DS. EDUKACJI I PAMIĘCI; KOORDYNACJA USŁUG
TŁUMACZENIOWYCH), DANIEL GÜTSCHOW (IT & GRAFIKA), MARIANA
YAVORSKA (IT & GRAFIKA), MATEUSZ KOWALIŃSKI (KOORDYNACJA
CATERINGU), EVELYN MALEC (PRAKTYKANTKA), ADRIANNA ZALEJSKA
(PRAKTYKANTKA)

WIĘCEJ INFORMACJI O ZESPOLE:
WWW.PL.MESSIAEN-TAGE.EU/ZESPOL/

SACHSEN

To działanie jest
współfinansowane
z podatków na podstawie
budżetu uchwalonego
przez posłów
Saksońskiego Landtagu.

Lausitz festival

ab 25. August 2023

EUROPAS KUNSTFESTIVAL

lausitz-festival.eu

PATRONAT HONOROWY

MIASTO ZGORZELEC

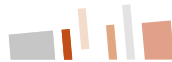
Burmistrz Miasta
Zgorzelec,
Rafat Gronicz

Stadt Görlitz

Nadburmistrz Miasta
Görlitz,
Octavian Ursu

ORGANIZATOR

MEETINGPOINT MEMORY MESSIAEN
STOWARZYSZENIE NA RZECZ PAMIĘCI,
EDUKACJI I KULTURY

SPONSORZY

Gefördert durch die Kulturstiftung des Freistaates Sachsen.
Diese Maßnahme wird mitfinanziert durch Steuermittel auf
der Grundlage des vom Sächsischen Landtag beschlossenen
Haushaltes.

FUNDACJA WSPÓŁPRACY
POLSKO-NIEMIECKIEJ
STIFTUNG
FÜR DEUTSCH-POLNISCHE
ZUSAMMENARBEIT

PARTNERZY MEDIALNY

PARTNERZY

ART GORELIZ

